

**ANA TANRIÇA'NIN ANADOLUDA BİÇİMSEL DEĞİŞİMİ VE
GÜNÜMÜZ TÜRK HEYKEL SANATINA YANSIMALARI**

Hatice AYDOĞDU YILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Heykel Anasanat Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Sadettin AYGÜN

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü

Haziran 2010

**ANA TANRIÇA'NIN ANADOLUDA BİÇİMSEL DEĞİŞİMİ VE
GÜNÜMÜZ TÜRK HEYKEL SANATINA YANSIMALARI**

Hatice AYDOĞDU YILMAZ

Yüksek Lisans Tezi

ESKİŞEHİR- 2010

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ**ANA TANRIÇA’NIN ANADOLUDA BİÇİMSEL DEĞİŞİMİ VE
GÜNÜMÜZ TÜRK HEYKEL SANATINA YANSIMALARI****Hatice AYDOĞDU YILMAZ****Heykel Anasanat Dalı****Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Haziran 2010****Danışman: Yrd. Doç. Sadettin AYGÜN**

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde kadının Anadolu toplumu içerisindeki rolü ve gücü, doğurganlığına bağlı olarak tanrıçalaştırılması, Ana Tanrıça’nın doğayla, insanlarla ve hayvanlarla olan ilişkisi ve tanrıça inancı irdelenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda ikinci bölümde Anadolu’nun yerli halklarından başlayarak onu takip eden uygarlıklar tarafından adlandırılması ve aldığı biçim açıklanmış, üçüncü bölümde Ana Tanrıça formlarının malzeme, teknik, konumlandırılmaları arasındaki farklılıklar ve Ana Tanrıça heykelciklerinin zaman içerisinde biçimsel değişim süreci ortaya konmuştur. Dördüncü ve son bölümde ise günümüz Türk heykel sanatında çağdaş Türk heykeltıraşlarının Ana Tanrıça yorumlamalarına yer verilmiş, esin kaynağı veya benzerlik gösterdiği düşünülen Ana Tanrıça heykelcikleriyle eşleştirilerek birlikte değerlendirilmiştir.

Ana Tanrıça heykelcikleri Anadolu uygarlıklarında çeşitlilik ve süreklilik göstermektedir. Bu çeşitlilik malzeme, bölgesel farklılık, konumlandırma ve dönem farklılığından kaynaklanmaktadır.

Güçlü bir form anlayışıyla biçimlendirilen Ana Tanrıça heykelcikleri kaçınılmaz bir şekilde günümüz heykeltıraşlarını da etkilemiştir. Bu çalışmada yüzyıllar boyunca süregelen Ana Tanrıça objesinin aynı amaçla olmasa bile, aynı coğrafyada yaşayan heykel sanatçıları tarafından yaşatıldığı ve yorumlandığı örnek eserler aracılığıyla ortaya konmuştur.

M.A. THESIS ABSTRACT**THE MOTHER GODDESS'S TRANSFORMATION PROCESS IN ANATOLIA
AND REFLECTIONS TO TURKISH ART OF SCULPTURE****Hatice AYDOĞDU YILMAZ****Department of Sculpture****Anadolu University Graduate School of Social Sciences, June 2010****Advisor: Assist. Prof. Sadettin AYGÜN**

The first section of this thesis study examines the role and power of woman in the society, her being made a goddess due to her fertility, the relationship of the Mother Goddess with nature, human beings and animals, and the belief in a goddess. In line with these findings, the second section explains the naming and figuring of the Mother Goddess by civilizations beginning with and following the native peoples of Anatolia, and the third section presents the differences among the makings, techniques, and positioning of the Mother Goddess figurines in time. The fourth and final section comprises the modern Turkish sculptors' Mother Goddess constructions and the evaluations of these constructions by matching them with the Mother Goddess figurines which are deemed as the origin of inspiration or similarity.

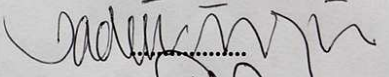

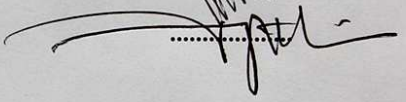
Mother Goddess figurines show variations and permanence in Anatolian civilizations. These variations stem from the differences in makings, regions, positioning and period. The belief in Mother Goddess shows permanence in civilizations.

These figurines which were shaped by a strong view of form have inevitably influenced the contemporary sculptors. It has been demonstrated by sample works that this belief object, which has existed for centuries, has been kept alive by the sculpture artists living on the same geography, even if not for the same purpose, and has been construed in the present-day art of sculpture.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Hatice AYDOĞDU YILMAZ'ın "**Ana Tanrıça'nın Anadoluda Biçimsel Değişimi ve Günümüz Türk Heykel Sanatına Yansımaları**" başlıklı tezi **29 Haziran 2010** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Heykel Anasanat Dalı Yüksek Lisans** tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç.Sadettin AYGÜN
Üye : Doç. Rahmi ATALAY
Üye : Doç. Mustafa AĞATEKİN

İmza

Prof. Arilla ATAR
Anadolu Üniversitesi
Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü

ÖZGEÇMİŞ

Hatice AYDOĞDU YILMAZ

Heykel Anasanat Dalı Yüksek Lisans

Eğitim

- Lise 1993 Ereğli Lisesi
- Lisans 2000 Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Resim – İş Bölümü

Sergiler

- 2006 Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 50. Yıl Heykel Yarışması “Özgürlük ve Sınırlar” Sergisi, ANKARA
- 2006 Kültür Bakanlığı, Devlet Resim Heykel Yarışması Sergisi, ANKARA
- 2005 Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi II. Mezunlar Birliği Sergisi, ESKİŞEHİR
- 2004 Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi I. Mezunlar Birliği Sergisi, ESKİŞEHİR
- 1999 İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Heykel Yarışması Sergisi, İSTANBUL
- 1998 Rotary Kulübü “Yaşanabilir Doğaya Özlem” Konulu Resim Yarışması Sergisi, ESKİŞEHİR

Kişisel Bilgiler

- Doğum Yeri ve Yılı** : Hof, 10.03.1975
- Cinsiyeti** : Kadın
- Yabancı Dili** : İngilizce
- Görevi** : Öğretmen

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZGEÇMİŞ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
RESİMLER LİSTESİ.....	viii
1. GİRİŞ	
1.1. Problem.....	1
1.2. Amaç.....	1
1.3. Önem.....	2
1.4. Sınırlılıklar.....	2
1.5. Yöntem.....	3
1.6. Tanımlar.....	3
2. BULGU VE YORUM	
2.1. Ana Tanrıça Kavramı.....	4
2.1.1. Anadolu.....	4
2.1.2. Ana Tanrıça	5
2.1.3. Tarih Öncesi Dönemde Anadolu’da Kadının Yeri.....	6
2.1.4. Tarih Öncesi Dönemde Ana Tanrıçanın Ortaya Çıkışı, Kadının Tanrıçalaştırılması.....	8
2.1.5. Ana Tanrıça’nın Verimlilikteki Rolü ve Önemi.....	9
2.1.6. Ana Tanrıça’nın Toplum İçinde Gücü.....	11
2.1.7. Ana Tanrıça’nın Hayvanlarla Olan Güç İlişkisi.....	12
2.1.8. Kadının Toplum İçinde Güç Yitirmesi, Ana Tanrıçanın İktidarının Devamlılığı.....	13

2.2. Ana Tanrıça İnancı ve Anadolu Uygarlıklarında Adlandırılması.....	14
2.2.1. Hatti Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı.....	17
2.2.2. Hurri Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı.....	18
2.2.3. Hitit Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı.....	19
2.2.4. Urartu Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı.....	21
2.2.5. Frig Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı.....	22
2.2.6. Lidya Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı.....	24
2.2.7. Likya Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı.....	25
2.2.8. Yunan Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı.....	26
2.3. Ana Tanrıça Formları.....	28
2.3.1. Ana Tanrıça Formlarında Malzeme ve Teknik Farklılıklar.....	28
2.3.1.1. Kilden Yapılmış Ana Tanrıça Formları.....	30
2.3.1.2. Taştan Yapılmış Ana Tanrıça Formları.....	39
2.3.1.3. Metalden Yapılmış Ana Tanrıça Formları.....	45
2.3.1.4. Alternatif Malzemelerden Yapılmış Ana Tanrıça Formları.....	51
2.3.2. Ana Tanrıça Heykellerinde Teknik ve Biçimsel Değişim Süreci.....	55
2.4. Ana Tanrıça Heykeltçilerinin Günümüz Türk Heykel Sanatçılarıncı Yorumlanması.....	64
2.4.1. Mehmet Aksoy.....	65
2.4.2. Koray Ariş.....	66
2.4.3. Ertuğ Atlı.....	67
2.4.4. Tamer Başoğlu.....	68
2.4.5. Berika İpekbayrak.....	69
2.4.6. İlhan Koman.....	70
2.4.7. Azade Köker.....	71
2.4.8. Zühtü Müridoğlu.....	72
2.4.9. Ferit Özşen.....	73

2.4.10. Remzi Savaş.....	74
2.5. Çalışmalarım.....	75
SONUÇ.....	77
KAYNAKÇA.....	79

RESİMLER LİSTESİ

Sayfa No:

- Resim: 1** Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.23)..... 6
- Resim: 2** Şematik Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.77)..... 6
- Resim: 3** Stilize Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.15)..... 6
- Resim: 4** Stilize Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.86)..... 7
- Resim: 5** Oturan Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.38)..... 9
- Resim: 6** Tohumlu Kadın Heykelciği (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006: s.15)..... 11
- Resim: 7** Leoparlı Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Foto: Hatice Aydoğdu Yılmaz).....13
- Resim: 8** İdol Gövdesi (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.98).....14
- Resim: 9, 30, 52** Stilize Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.83)..... 17, 50, 66
- Resim: 10,** Oturan Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.119).....20

Sayfa No:

- Resim: 11** Tanrıça Kybele Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.139).....24
- Resim: 12** Artemis Heykeli, (Dr. Cemil Toksöz, Ephesus, Apa Ofset Basımevi, İstanbul: 1972, s.22).....27
- Resim: 13, 50, 64** Tahtta Oturan Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Foto: Hatice Aydoğdu Yılmaz).....31, 65, 72
- Resim: 14** Pişmiş Toprak Kadın Heykelciği (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.86).....32
- Resim: 15,** Ayakta Duran Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.46).....33
- Resim: 16** Oturan Figürin (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.96)..... 34
- Resim: 17** Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.114)..... 35
- Resim: 18** Stilize Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.81)..... 36
- Resim: 19** Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.39).....37
- Resim: 20** Oturan Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.24)..... 38

Sayfa No:

Resim: 21, 41	Şematik Kadın Heykeli (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.97).....	40, 59
Resim: 22	Kültepe Tipi İdol (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.158).....	41
Resim: 23	Beycesultan Tipi İdol (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.142).....	42
Resim: 24	Beycesultan, Kusura Tipi İdol (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.152).....	43
Resim: 25	Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.20).....	44
Resim: 26	İkiz İdol (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Foto: Hatice Aydoğdu Yılmaz).....	46
Resim: 27	Çocuğunu Emziren Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar Ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.89).....	47
Resim: 28	Şematik Kadın Figürünü, (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.81).....	48
Resim: 29	Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.90).....	49
Resim: 31	Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi Foto: Hatice Aydoğdu Yılmaz).....	52

Sayfa No:

Resim: 32	İdol (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.167).....	53
Resim: 33	Şematik Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.72).....	54
Resim: 34	Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.44).....	56
Resim: 35	İdol (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.124).....	56
Resim: 36	İdol (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.147).....	56
Resim: 37	Oturan Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.26).....	57
Resim: 38	İdol (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.99).....	57
Resim: 39	Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.45).....	59
Resim: 40	Şematik Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.77).....	59
Resim: 42, 58	İkiz Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.25).....	60, 69

Sayfa No:

Resim: 43	İdol (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.159).....	60
Resim: 44	Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.28).....	61
Resim: 45	Oturan Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Foto: Hatice Aydoğdu Yılmaz).....	61
Resim: 46	İdol (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.93).....	61
Resim: 47	Boyalı Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.64).....	63
Resim: 48	Kadın Figürini (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.71).....	63
Resim: 49	Mehmet Aksoy, Heykeli (Çekicinin Rüzgarında Kırk Yıl, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002).....	65
Resim: 51	Koray Ariş, Heykeli (www.sanalmuze.org/sergiler/).....	66
Resim: 53	Ertuğ Atlı, Heykeli, (Buluşma Rendez-Vous, Cumhuriyetin 78. Yılında Heykelle Buluşma, Akbank Sanat Merkezi, 2001).....	67
Resim: 54	Oturan Ana Tanrıça Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.69).....	67

Sayfa No:

Resim: 55	Tamer Başoğlu, Tamer Başoğlu, Reprospektif, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010) s.10,12.....68
Resim: 56	İdol (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.162)..... 68
Resim: 57	Berika İpekbayrak, Heykeli, (Uluslararası Heykel Sempozyumu Katalođu, 2006).....69
Resim: 59	İlhan Koman Retrospektif, (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2005) s. 11670
Resim: 60	Tiriş Tipi İdol 71 (Tunç Çağının Gizemli Kadınları, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2006, s.157)70
Resim: 61	Azade Köker, Heykeli, (Türkiye’de Sanat , Sayı:8, Mart/ Nisan 1993)..71
Resim: 63	Zühtü Müridoğlu Heykeli, (Boyut Plastik Sanatlar Dergisi, Eylül, 1982, s.7).....72
Resim: 64	Stilize Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.87).....72
Resim: 65	Ferit Özşen, Heykeli, (www.sanalmuze.org/sergiler/).....73
Resim: 66	Stilize Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.52).....73
Resim: 67	Remzi Savaş, Heykeli, (www.sanalmuze.org/sergiler/).....74

Resim: 68	Stilize Kadın Heykelciği, (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.85).....	74
Resim: 69	Hatice Yılmaz Aydoğdu, Heykeli, (Foto: Hatice Aydoğdu Yılmaz).....	75
Resim: 70	Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.88).....	75
Resim: 71	Hatice Aydoğdu Yılmaz, Heykeli, (Foto: Hatice Aydoğdu Yılmaz).....	76
Resim: 72	Stilize Kadın Heykelciği (Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992, s.82).....	76

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa No:

Şekil:1	Anadolu, (Yaklaşık M.Ö. 900-300).....	18
Şekil:2	Anadolu, (Yaklaşık M.Ö. 3000-1500).....	27

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Asya kıtasının batıya doğru uzanan dikdörtgene benzer yarımadası Anadolu olarak adlandırılmaktadır. Avrupa ile Asya kıtası arasında köprü görevi gören, yaşamak için elverişli olan bu topraklar pek çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır.

Yapılan arkeolojik kazılardan insanlığın yaşam izlerine paleolitik çağdan itibaren rastlanmasına karşılık bu tezin konusu olan Ana Tanrıça inancı ile neolitik çağ yerleşmelerinde karşılaşılır.

İnsanoğlu bulduğu her çeşit malzeme ile Ana Tanrıça heykelciklerini biçimlendirme eğilimindedir. Ana Tanrıça Anadolu'da aslında dönem insanının en temel güdüsü olan üremeye bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Doğada hazır olarak bulunan besin, hayvanların ve dolayısıyla insanlığın devamlılığının teminatı durumundadır. İnsan pek çok nedenle doğaya, onun gücüne boyun eğmiş bir ruh, enerji veya güç olarak tanımladığı bu varlığı, en yakınındaki üreten varlık olan kadın bedeniyle tanımlamış ve onu böylece ulaştırılabilir öfkeli kontrol edilebilir kılmış, yaptığı ayin ve törensel eylemlerle denetlemeye çalışmıştır.

Kadın bedeniyle tanımladıkları Tanrıça heykelcikleri, dönemin her çeşit malzemesiyle şekillendirilmiştir. Bu malzeme taş, kil, bakır, altın, gümüş, fildişi ve sedef gibi çok değişiklik göstermiş, her malzeme kendi imkanı ölçüsünde en iyi forma ulaştırılmıştır. Teknolojik gelişmeler doğrultusunda Ana Tanrıça heykelcikleri döneminin usta ellerinde sanat eserlerine dönüşmüştür.

Modern çağ insanının gün yüzüne çıkardığı bu yapıtlar, dönemin dini ve sosyal ritüellerinin de gizemini içerisinde barındırmaları nedeniyle, dikkatleri üzerine çekmektedir. Özellikle sanatçıların merakını her zaman canlı tutan bu heykelcikler onları salt estetik kaygılarla yeniden yorumlamaya itmiştir.

1.2. Amaç

Bu çalışmada amaç Ana Tanrıça'nın Anadolu'da dönüşümünü ve günümüz Türk heykel sanatına yansımalarını ortaya koymaktır.

Bu amaçla cevaplandırılmak üzere sorulacak sorular şunlardır:

1. Ana Tanrıça nasıl tanımlanır?
2. Ana Tanrıça dönem insanı tarafından neden kadınla özdeşleştirilmiştir?
3. Ana Tanrıça inancının olduğu dönemlerde kadının toplum içerisindeki konumu nasıldır?
4. Ana Tanrıça'nın doğayla ilişkisi nasıldır?
5. Ana Tanrıça'yı neolitik çağdan Yunan Uygarlığına götüren dönüşüm nasıl gerçekleşmiştir?
6. Ana Tanrıça heykelticikleri hangi malzemelerle biçimlendirilmiştir?
7. Ana Tanrıça biçimlendirilirken konumlandırılmaları nasıl yapılmıştır?
8. Ana Tanrıça zaman içerisinde nasıl bir değişime uğramıştır?
9. Ana Tanrıça Anadolu topraklarında yaşayan çağdaş heykeltıraşlarca nasıl biçimlendirilmiştir?
10. Bu heykeltıraşlarının yapıtlarında, hangi Ana Tanrıça heykelticiklerinin izine rastlanmaktadır?

1.3. Önem

Ana Tanrıça'nın Anadolu'da dönüşümü ve günümüz Türk heykel sanatına yansımaları bakımından önemi amaçlanmıştır.

Belirlenmiş bu amacın dört yönden önemli olduğu söylenebilir. Birincisi, Ana Tanrıça'nın kadınla özdeşleştirilmesi ve Anadolu topraklarında ortaya çıkışı. İkincisi Hatti uygarlığından Yunan uygarlığına kadar yaşadığı değişimin ortaya konması. Üçüncüsü Ana Tanrıça heykelticiklerinin malzeme konumlandırma ve somuttan soyuta dönüşümünün ortaya konması. Dördüncüsü ise Cumhuriyet dönemi Türk heykeltıraşları tarafından biçimlendirilişi ve benzer Ana Tanrıça heykelticikleriyle ortaklıklarının kurulması hakkında bilgi vermektir.

1.4. Sınırlılıklar

Ana Tanrıça'nın Anadolu'da dönüşümü ve günümüz Türk heykel sanatına yansımaları konusunda yapılacak çalışmada sınırlılık bulunmaktadır.

Ana Tanrıça heykelticiklerinin ortaya çıkartıldığı alanlarında arkeolojik kazıların halen devam ediyor olması, Ana Tanrıça heykelticiklerinin tüm yönleriyle incelenmesine

olanak vermemektedir. Ana Tanrıça heykelciklerinin her ilin arkeoloji müzesinde bulunması tüm heykelciklerin bir tek hamlede incelenmesini engellemektedir. Müzelerde yer alan Ana Tanrıça heykelciklerinin seçilmiş örneklerinin yer alması, müze kataloglarında sadece sergilenen eserlere yer verilmesi nedeniyle bir genellemeye ulaşılabileceği engellemektedir. Çağdaş sanatlarla ilişki kurulurken, araştırma yapılan kaynak ve sanat dergilerinin heykel sanatına yeterince yer ayırmaması hatta çoğu sayılarında heykel sanatına yer vermemesi, bölüm ayrıldığı zaman da genç kuşak heykeltıraşlara yok denecek kadar az yer verilmesi bu alanda yapılacak çalışmayı sınırlamaktadır.

1.5. Yöntem

Ana Tanrıça'nın Anadolu'da dönüşümü ve günümüz Türk heykel sanatına yansımaları konusunda yapılacak çalışmayı ortaya koymak adına kaynak tarama ve belgesel tarama modeli kullanılmıştır.

1.6. Tanımlar

Antik: İlk çağdaki uygarlıklarla, özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan.

Feodal: Derebeylikle ilgili.

Hümanizm: İnsancılık, insanları sevme ülküsü.

Kalkolitik: Bakır kullanmaya başlamasıyla nitelenen tarih öncesi dönem.

Kült: 1. Tapma tapınma. 2. Din. 3. Dini tören, ibadet, ayin.

Mistik: Tanrıya ve gerçeğe akıl ve araştırma yolu ile değil de gönül yolu ile, duyu ve sezi ile ulaşabileceğini kabul eden felsefe ve din doktrini yanlısı olan. Gizemci.

Mitoloji: Mitleri, doğuşlarını, anlamlarını yorumlayan, inceleyen bilim.

Neolitik: Cilalı taş çağı olarak adlandırılan tarih öncesi dönem.

Paganizm: Çok tanrılı dine inanan kimse.

Paleolitik: Yontma taş çağı olarak adlandırılan tarih öncesi döneme verilen isim.

Perdah: Parlatma, parlaklık verme.

Statü: Bir topluluk veya toplum içinde bir kimsenin durumu veya kazandığı saygınlık.

Tinsel: Manevi.

2. BULGULAR VE YORUM

2.1. Ana Tanrıça Kavramı

Toprağı işlemeye başlayan insan neolitik dönemden itibaren yerleşik hayata geçmiştir. Ürünün bereketini, toprağın verimliliğini doğaüstü güçlere bağlama eğilimi insanoglunu gizemli yapısıyla kadın bedeninin üretkenliğiyle özdeşleştirerek ikisini tek bir isimde birleştirmiş ve ona Ana Tanrıça demiştir.

Ana Tanrıça geleneği Anadolu'da Çatalhöyük'ten başlayarak aynı coğrafyadan geçen tüm uygarlıkları etkilemiş, onların tanrıları arasında farklı görüntü ve isimlerle anılmış ve mutlaka tanrılar arasına katılmıştır.

Başlangıçta acemice biçimlendirilen formlar, zaman geçtikçe daha ustalıkla ele alınmış, olabildiğince gerçekçi bir dille anlatılmıştır. Bu gerçekçi anlatım Ana Tanrıça'nın görüntüsünü yansıtmaktadır. Zamanla birlikte değişen ve gelişen teknoloji insanın düşünsel yapısını da değiştirmiş, pek çok imgelerle desteklediği formlar Ana Tanrıça'nın pek çok özelliğini içerisinde barındıran soyut heykelciklere dönüşmüştür.

Doğayı tanıdıkça biçimlendirme yeteneği, teknolojisi ve bilgisine ulaşan insanlık doğadaki malzemeleri de zamanla büyük bir ustalıkla işlemiştir. Başlangıçta bu malzeme taş iken, toprağın pişirilince taş kadar sert olabilme bilgisine ulaşarak aynı zamanda bir devrim de yapmışlardır. Madenin keşfi ve onu işleme bilgisiyile insanlığın önlenemez yükselişinin ilk izleri yine Ana Tanrıça idol ve heykelciklerinde kendini gösterir. Ana Tanrıça dönemin inanç sistemi içerisinde dünyevi yansımasını bulurken, çeşitli isimlerle adlandırılır. Anadolu'dan geçmiş tüm uygarlıklarca kabul görüp sayılır.

Aradan geçen zaman Ana Tanrıça'yı höyük kazılarında çıkana kadar unutturur. Ana Tanrıça modern teknolojiyle yeryüzüne çıktığında dönemin biçimlendirme ustalığına hayranlık uyandırır. Gizemli yapısı, içerisinde barındırdığı anlam ve yılların izini taşıması sanatçıların yaratıcılıklarını tetiklemiş, geçmişin ışığında günümüz yorumları ortaya çıkmıştır.

2.1.1. Anadolu

Anadolu, Küçük Asya ya da Ön Asya olarak bilinen, Asya kıtasının batıya doğru uzanmış, dikdörtgene benzer biçimli yarım adasına verilen addır. Halikarnas Balıkcısı "Edebiyatta, Grekçe doğu demek olan "Anatolia" adına İ.Ö. 10. yüzyılda Konstantin

Porfirogenitos zamanında rast geliniyor.”¹ demektedir. Seton Lloyd ise, Asya kıtasından ayırt etmek amacıyla, “Küçük Asya”² deyimini kullanmıştır.

Anadolu olarak adlandırılan bu coğrafya elverişli iklimi ve bitki örtüsüyle ilkçağlardan itibaren insanlığa uygun koşullar sağlamıştır. İnsanlığın üretici ekonomiye geçtiği, Gordon Childe’ın “neolitik devrim” olarak adlandırdığı dönemde insanlığın bu devrimi yapması için koşullar hazırdır. Dönem insanının beslenmesi için gerekli tarıma uygun çeşitli göl ve tatlı su kaynaklarının beslediği verimli düzlükler, hayvanların da bu bölgelerde uygun yaşama olanağı bulması nedeniyle insan neslinin gelişimi için gerekli koşullar kendiliğinden oluşmuştur. Anadolu günlük yaşam (avlanma, araç-gereç) için gerekli bol miktarda malzeme, yiyeceklerini saklayacak kapları yapacakları kil, sonraki dönemler için zengin maden yataklarıyla insanlığın medeniyete giden yolunda uygun şartları sunarak cazibe merkezi olmuştur.

2.1.2. Ana Tanrıça

Ana Tanrıça; “yaratıcılığı, bereketi, cinselliği, doğumu, çocuk büyütme ve gelişme döngüsünü temsil eden analık simgesi ya da tanrıça”³ olarak tanımlanmaktadır.

İnsanların bu tanrıçaya bağlılığını gösteren bulgular, bir ana tanrıçaya tapıldığını açıkça belirten malzemenin üretildiği en erken çağ olan M.Ö. 1.bin yılın erken döneminden, M.S. 5. yüzyılda paganizmin Roma İmparatorluğu’ndaki son günlerine dek uzanmaktadır. Ana Tanrıça’ya en canlı haliyle antik Yunanistan ve Roma’ya ait şiirlerde, övgülerde ve dinsel anıtlarda rastlarız ama onun asıl yurdu Anadolu... idi.⁴

Anadolu’da Ana Tanrıça varlığı M.Ö. 6500 – 7000 yılına dayandırılmaktadır. Ana Tanrıça verimliliği nedeniyle Toprak Ana ile de özdeşleştirilmiştir. Anadolu’nun çeşitli yerlerinde yapılan arkeolojik kazılarda, farklı formlarda Ana Tanrıça’lara rastlanmıştır (Resim: 1, 2, 3).

Ana Tanrıça, heykelcik, idol, figürin çeşitliliğinde farklı formda, farklı uygarlıklarda karşımıza çıkmaktadır. Genellikle, genç kız – kadın – ana üçlemesiyle görülmektedir. Simgesi aydır. Genç kız halini ayın ilk dördün, analığı dolunay, kadınlığı

¹ Halikarnas Balıkcısı, **Merhaba Anadolu**, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1980) s. 12

² Seton Lloyd, **Türkiyenin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu**, (Ankara: Tübitak Yay., 1998), s.1

³ **Ana Britannica**, Cilt 2, İstanbul: 1993, s. 225

⁴ Lynn E. Roller, **Ana Tanrıça’nın İzinde**, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2004), s. 21

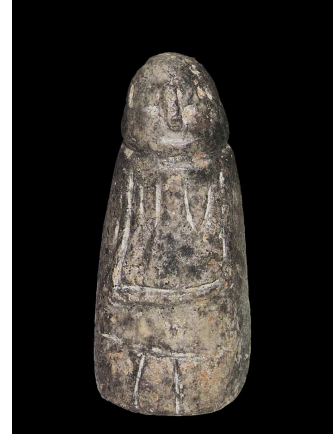
son dördün haliyle ifadelendirilmiştir. Ana Tanrıça, Anadolu'da çağ ve toplumlara göre Vuruşema, Kubaba, Kybele, Lat, Ma, Hapat, Marienna, Rhea, Artemis adıyla anılmıştır.

Resim: 1

Resim: 2

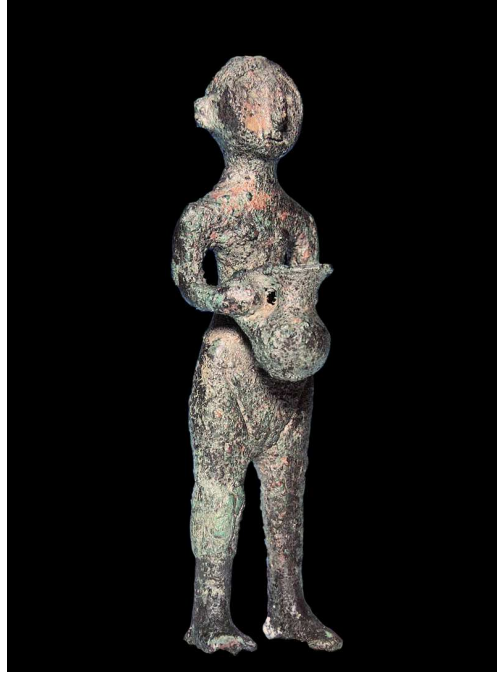
Resim: 3

Frig uygarlığında Kybele adını alan Ana Tanrıça'nın betimlemesinde başında, kuleye benzer yüksek bir taç vardır; bu taç onun kentlerin ve tarımsal ürünlerin tek egemeni sayıldığına simgesidir. O aynı zamanda genç kızların koruyucusudur. Adına düzenlenen en büyük tapınma yeri bugün Sivrihisar'ın 20 km. güneyindeki Pessinus'tadır (Ballıhisar).

2.1.3. Tarih Öncesi Dönemde Anadolu'da Kadının Yeri

Yontma Taş Devri olarak adlandırılan dönemde insan taşın gücünü keşfetmiştir. Taşları birbirine vurarak elde ettiği kesici kısmı kullanarak hayatta kalması için büyük önem taşıyan balta, ok, bıçak olarak kullanacağı aletleri edinmiştir. Bu dönemde Anadolu'nun güneyindeki Karain ve Beldibi gibi mağaraları kendine barınma ve korunma alanı olarak seçmiştir. O dönem insanı doğaya bağımlıdır, doğadan hazır olarak aldığı besinlerle varlığını sürdürebilmiştir. Grup halinde yaşamaları avcılarını av karşısında güçlü kılarken, sonrasında av olmaktan korumuştur. Zaman ilerledikçe insan mağaralardan çıkmış, birlikte yaşamaları için daha uygun alanlar bulmuş ve bilinen en eski yerleşim yeri olan Çatalhöyük kurulmuştur. Burada yine insan doğaya bağımlıdır ve avcılığı sürdürmektedir ama bunun yanında bazı hayvanları evcilleştirmeyi de öğrenmiştir. Toprağın gücünü de anlamış ve tarıma başlamıştır. Bu dönemde rastlanan bir diğer yenilik de dinsel inançların ortaya çıkmasıdır. İnsanın yerleşik düzene

geçmesiyle birlikte tarım, hayatında önemli bir yer tutmaya başlamış, tarımla birlikte kadın önemli bir rol oynamıştır. “Ölen bir hayvanın gözlerinde avcı cana kıydığı, doğanın birliğini bozduğu için bir yakınışın izleri görülür. Doğanın birliği ise can veren ve besin kaynağı olan kadında sürüp gider...”⁵

Resim: 4

Kadının o dönem içerisindeki yeri ve önemini Gordon Childe şöyle ifade etmektedir: “...bütün icatlar ve keşifler etnoğrafik kanıtlardan varılan sonuçlara göre, kadınların eseri idi. Gene etnoğrafik kanıtlarla, kap yapma kimyası, iplik bükme fiziğini, dokuma tezgâhı mekaniğini ve keten, pamuk yetiştirme botaniğini bu cinsin bildiği söylenebilir.”⁶

Kadın pek çok alanda olduğu gibi tarımda da bir devrimi başlatmıştır. “...kadınlar toprak işleriyle uğraşır, erkekler de hayvan güderlerdi. Klanda hayvan sayısı az olduğu sürece kadının yaptığı iş, yani çiftçilik başta gelirdi. Et, çok seyrek yenir, süt yenmezdi. Kadınların topladığı ürün olmasaydı evde yiyecek bir şey yok demektir.”⁷ Toprağı ıslah etme ve bitki yetiştirme elde ettiği ürünü işleme, toplama ve depolama işi kadının asli görevlerinden olmuştur. Kadının yüklendiği bu zorlu görevin o

⁵ Ernst Fischer, **Sanatın Gerekliliği**, (Ankara: V Yayınları, 1993), s. 160

⁶ Gordon Childe, **Tarihte Neler Oldu**, (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995), s. 56

⁷ M. Ilin ve E. Segal, **İnsan Nasıl İnsan Oldu**, (İstanbul: Say Dağıtım Ltd. Şti.), s. 70

dönem insanı için hayati bir önem taşıdığı bir gerçektir. İşte bu nedenlerden dolayıdır ki kadın toplumun devamlılığını sağlayan en temel görevi üstlendiği için statü ve erk kazanmıştır.

2.1.4. Tarih Öncesi Dönemde Ana Tanrıçanın Ortaya Çıkışı, Kadının Tanrıçalaştırılması

Anadolu'da Ana Tanrıçaya ait ilk örnekler Neolitik Çağ ya da Cilalı Taş Devri adı verilen (M.Ö. 8000-5000) dönemde ortaya çıkmıştır. Kadının doğurganlığı, toprağın verimliliği ile eşleştirilerek Ana Tanrıça formuyla kalıcı kılınmış, doğurma yetisi kutsallaştırılmıştır.

Neolitik Çağ modern uygarlığın temellerinin atıldığı dönem olarak da tanımlanır. Bu dönemde insan, hayvan kemiklerinden çeşitli aletler yapmış, koyun keçi, domuz, köpek gibi çeşitli hayvanları evcilleştirmiş, dokumanın ilk örneklerini bu dönemde vermiş, kilden çeşitli kaplar üretmiş ve tarıma da başlayarak karma ekonomiye geçmiştir. Tarıma başlanmasıyla birlikte insan toprağa kök salmıştır.

İnsanın yerleşik hayata geçmesinde, kadın önemli bir role sahiptir. Çünkü insanoğlu kadınla birlikte tarıma başlamıştır.

Kadına evde saygı vardı. Çünkü evi kuran da, soyun başı da oydu. Kışlık erzakı kadın sağlar, toprağı kadın kazar, ürünü kadın toplardı.

Erkekten de çok çalışırdı kadın. Gördüğü saygı da daha çoktu tabii. Öyle ki, o zamanlar her köyde, her evde, kemik ya da taştan yapılmış kadın figürü bulunması sebepsiz değildir.⁸

Kadını ayrıcalıklı kılan, toplumsal statü kazandıran sadece tarımda, üretimde aldığı etkin rol değil, bedeninden dünyaya yeni bir canlı getirebiliyor ve onu bedeninde ürettiği sütle besleyebiliyor olma ayrıcalığıdır da. Bu açıklanamayan ama gıpta edilen özellik kadının bulunduğu gruba veya klana yeni dinamikler eklemesi ve böylece artan nüfusuyla güçlenmesi anlamına gelmektedir. Doğurma yetisiyle kadın, insan hayatının devamlılığını garanti altına almaktadır. Bu güç, sınırlı imkanlara sahip olan dönem insanının, çevresinde olup bitenleri mantıksal yollarla açıklayamadığı, çözümlenemediği sorular listesinin en başında yer almaktadır. Çözüm bulamadığı soruların cevabını kendi

⁸ M. Ilin ve E. Segal, **İnsan Nasıl İnsan Oldu**, (İstanbul: Say Dağıtım Ltd. Şti.), s. 69

dışında aramaya başlamış, doğanın kadına verdiği bu gizemli güce doğüstü imgeler yükleyerek onu tanrılaştırılmıştır.

Resim: 5

Dönemin kıt şartlarında hayata tutunmaya çalışan insan için bereket, üreme ve verimlilik önemlidir. Çünkü bu üç unsurla hayatın devamlılığı garantilenmektedir. Dünyaya yeni bir canlı getiren kadınla ve sahip olduğu gücü birleştirerek doğaya hükmedebileceğini düşünerek kadını bereket ve verimlilikle özdeşleştirmiştir. Bu düşünceyi sağlamlaştıran kanıt Konya yakınlarındaki Çatalhöyük yerleşkesinde yapılan kazılarda tapınakların birinde, “bir tahıl kutusunun içinde, 12 cm. boyunda bir kadın heykelciği”⁹ buluntusudur (Resim: 13).

2.1.5. Ana Tanrıça'nın Verimlilikteki Rolü ve Önemi

Bereket ve verimlilik tanrıçalara bağlanmıştır. Bu dönemden kalma ana tanrıça heykelciklerinin genellikle şişman, hamile, üreme bölgelerinin oldukça abartılmış olarak gösterilmesi bir tesadüf değildir. Kadının dünyaya bir canlı getirmedeki etkin rolü bu inançla yüceltilmiştir. Her zaman hamile olan bu heykelciklerin bereketi sonsuz kılacağı

⁹ Bilim ve Teknik Dergisi, sayı. 336, 1995, s. 22

umulmuştur. Ancak ana tanrıça toprakla ilişkilendirilmiştir. Toprağa uygun mevsim ve şartlarda ekilen tohum zamanı geldiğinde bünyesinde yeşerttiği ürünü yeryüzüne çıkarması ona Toprak Ana denmesinin nedenidir. Toprak ekilen tohum sulandığında ana cömertliğiyle ürünler vermiş, şefkatiyle beslemiştir. İnsanoğlu da buna karşılık olarak onun bağrından kopardığı toprak parçasına biçim vermiş, bu biçimde onu iri kalçalı, hamile, süt dolu göğüslerini evladını besleyecekmiş gibi tutar bir kadın olarak tasvir etmiş, onu bağrından toplayıp depoladığı ürünlerin içine koyarak bereketi artıracığına inanmıştır.

“Hacılar Kazısında da tahıl deposunda ele geçmiş kadın heykelciği, bereket kültürü ve kadın ilişkisinin belirtisi olarak kabul edilir.”¹⁰

Kadın hamileliği süresince yavrusunu bedeninde saklamış zamanı geldiğinde dünyaya getirmiştir. Bedeninde ürettiği besinle beslemiş ve korunup gözetilmesinden sorumlu olmuştur. Toprak Ana da tıpkı bir ana şefkatiyle içinde sakladığı tohumu gün ışığına çıkarmış, serpilip büyüyene dek onu beslemiştir. Bir anne ile toprak ana arasında ki bu şaşırtıcı benzerlik insanlarda da kadına duyulan hürmeti, saygıyı güçlendirmiştir. İnsanlar da annenin şefkatini toprakta bulmuş ve ikisine de aynı adı vermiştir.

Kazılarda bulunan arkeolojik buluntular tarih öncesi çağlara ait dönemin yaşantısı, inançları hakkında önemli ipuçları içermektedir. Dönem insanının yalınlık içerisinde objelere yükledikleri anlamlar oldukça şaşırtıcıdır. Bulunan heykelcikler dönem insanını model almış, doğal bir yaklaşımla biçimlendirildiği görülmüştür. Bu yalınlıkla objelere, simgesel, inançsal anlam yüklendiği gözden kaçmamaktadır. Şişman iri göğüslü kimi zaman tahtta oturan, ayakta duran veya çocuğu kucağında, hamile olarak betimlenmiş heykelcikler dini ritüellerin bir parçasıdır da. Kadının dünyaya yeni bir canlı getirme özelliği bereket imgesiyle özdeşleştirilmiştir. Yapılan kazılarda ortaya çıkan yeni bulgular da bu savı güçlendirmektedir. 2002 yılında Çatalhöyük kazısını yapan İngiliz arkeolog Ian Hodder’in gün ışığına çıkardığı heykelcik, bunun en güzel örneklerinden biridir (Resim: 6). Kilden yapılmış, başı kopmuş olarak ortaya çıkarılmış bu heykelcik, sırtında yabancı buğday tanesi taşıyan hamile Ana Tanrıça heykelciğidir. Üreme ve bereketin kadına dayandırıldığı, bunu dini ritüelin bir parçası olduğunu ispatlaması açısından önemlidir. Ayrıca her türlü üremenin tohumla gerçekleştiğini bilmeleri açısından da ilginç bir örnektir (Hodder Ian, 2006, s. 213).

¹⁰ Şengül Aydıngün, **Tunç Çağının Gizemli Kadınları**, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,2006) s. 31

Resim: 6

2.1.6. Ana Tanrıça'nın Toplum İçinde Gücü

Ana Tanrıçaya olan inanç insanların bu güce duyduğu hayranlık ve sevgiden kaynaklanmaktadır. Ana Tanrıça yaşamın, doğanın, üremenin, bereketin simgesi olmasının yanı sıra insan ve ona ait değerlerin olduğu kadar vahşi doğanın da koruyucusudur. Ona duyulan sevgi doğanın işleyişine, yaşamaya duyulan sevgidir de aynı zamanda. Bu nedenle Ana Tanrıça dünyaya ait hayatla bütünleşmiştir. İnsanlığa sağladığı olanaklarla da hümanisttir.

“Toprağın bereketi kadının doğurganlığıyla uyumludur; dolayısıyla mahsulün bolluğundan kadınlar sorumlu olur; çünkü yaratmanın “sırrını” onlar bilmektedir.”¹¹ Burada dinsel bir sır söz konusudur; çünkü kadın hayatın kökenini, besini ve ölümü yönetmektedir. Kadının dünyaya canlı getirme özelliği kutsanmış, yüceltilmiş ve tanrıça gibi doğüstü özellikler yüklenerek kadınlık taçlandırılmıştır.

¹¹ Mircea Eliade, **Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Cilt I**, (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003) s. 58

2.1.7. Ana Tanrıçanın Hayvanlarla Olan Güç İlişkisi

Pek çok Ana Tanrıça heykelciklerinde aslan, leopar gibi hayvan figürleri görülmektedir. Ana Tanrıça toprağın, bereketin olduğu kadar doğanın da simgesi ve koruyucusudur. Aslan ve leopar gibi figürlerin birer güç simgesi olduğu da bilinmektedir. Tanrıça onları koruyan aynı zamanda simgelediği alemin en güçlü kahramanları olan bu hayvanlarla gösterilmiştir.

Birçok Ana Tanrıça heykelciği vahşi doğayla sıkı bir ilişki içerisinde, hem vahşi hayvanların, hem de insanlığın koruyucusu olduğunu gösterir biçimde betimlenmiştir. Boğa, akbaba, aslan ve leopar gibi hayvanlarla birlikte tasvir edilmiş, kült odalarında duvar boyama veya kabartmalarında bu hayvanları sembolize eden formlara yer verilmiştir. Vahşi hayvanlara yüklenen mistik güç Tanrıçayla birlikte anılmıştır.

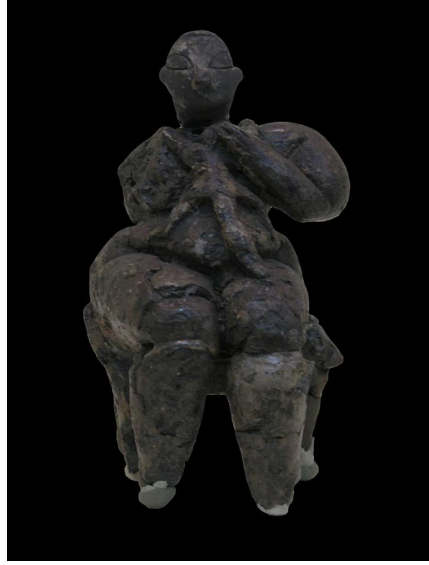
Doğanın kendi içinde barındırdığı, açıklanamayan etkilerini tinsel varlıklarla açıklama eğilimini, vahşi hayvanların bu denli sık tekrar edilmesinde görürüz. Bu betimlemenin sıkça tekrar edilmesinde asıl amaç, hayvanların sahip olduklarına inandıkları doğaüstü güçleri dini törenlerle denetleyerek kendi lehlerine çevirmek ve öfkesinden korunurken de onları onurlandırmaktır. Bu güç öylesine büyüktür ki bir toplumun devamlılığını veya yok oluşunu sağlayabilir. Bereketin ve üretkenliğin simgesi olan Ana Tanrıça tüm bu güçleri denetleyebilen yaşamla ölümü varlıkla-yokluğu kendi bünyesinde taşır. Neolitik dönem insanı çevrelerinde kontrol edemedikleri, korktukları doğayı çeşitli hayvanlarla simgelemişlerdir. Bu hayvanlar hem gücü hem vahşiliğiyle tipik örneklerdir. Doğanın koruyucusu Tanrıça ile doğadaki sınırlı güçlerin sahibi varlıkları bir araya getirerek, bu bir araya getirdikleri simgelere kült odalarında adaklar sunarak onları hoşnut etmeye çalışmışlardır. Çünkü varlıklarının devamlılığının bu hoşnutlukla doğrudan ilintili olduğuna inanmaktadırlar.

Ana Tanrıça doğadaki kimi yaban hayvanlarıyla da özdeşleştirilmiştir. Leopar ve boğa kutsal hayvandır. Dönemin karmaşık inanç sistemi tam olarak açıklanamasa da Tanrıça ve yaban hayvanların betimlemelerinin sık sık bir arada bulunması güç alışverişinin işareti sayılmaktadır. Tanrıça sadece insanlığın değil hayvanların da koruyucusudur. Hacılar Höyüğünde bulunan oturan Ana tanrıçanın kucığında aslan veya leopara benzer bir hayvan bulunmaktadır. Bu ve benzeri pek çok heykelcik örneklerinde bu ikili ilişki vurgulanmıştır (Resim: 7). “Kadınların hayvan yavrularını

emzirmeleri ilkel insanlar arasında yaygın bir gelenektir.”¹² Belki de aralarındaki ilişki varlıklarını sürdürmeleri için zorunluymdu.

Yaratıcı gücü üzerinde barındıran Ana Tanrıçanın, tüm doğanın mistik gücüne sahip olduğunu da bu hayvanlarla olan betimlemelerde görmekteyiz.

Pek çok kült mekanlarında sıkça rastlanan boğa yorumlamalarının Ana Tanrıça'nın oğlu veya sevgilisini temsil ettiği düşünülmektedir.

Resim: 7

2.1.8. Kadının Toplum İçinde Güç Yitirmesi, Ana Tanrıçanın İktidarının Devamlılığı

Tarım ve çiftçiliğin aynı anda yapıldığı karma ekonomik dönemde kadın, etkin olarak tarımla uğraşmış, toprağı ekip - biçme, ürünlerden yiyecek elde etme, bu yiyecekleri depolama görevini üstlenmiş ve bu nedenle de saygı görmüş, toplumsal güç kazanmıştır. Metalin keşfedilmesiyle birlikte insanın beden gücüyle yaptığı tarım faaliyetlerini değişikliğe uğratabilecek keşiflerde bulunulmuştur. Bu keşiflerin en önemlilerinden biri sabandır. İnsan bedeni için oldukça zahmetli olan tarım, sabanla birlikte pek çok kolaylığı beraberinde getirmiş, bu alete koşulan öküz günlerce süren zahmetli çalışma sürecini azaltmıştır. Devrim niteliğinde olan bu icat erkek gücünün önem kazanmasına, kadının ise aynı oranda güç yitirmesine neden olmuştur.

Kadının toplum içinde üstlendiği görevler yünü büküp ip yapmak, bunları dokuyarak kullanım eşyası haline dönüştürmek, yiyecek yapmak, bunları depolamak

¹² Ernst Fischer, **Sanatın Gerekliği**, (Ankara: V Yayınları, 1993) s. 155

gibi oldukça fazladır. Ancak yeni çalışma şartları kadının toplum içinde edindiği bu yeni konumunu etkilememiştir. “Saban çiftçiliği..... kadınları en ağır işlerden kurtardı, fakat bununla birlikte kadınları taneli ürün yetiştirmede alanlarındaki tekellerinden ve bunun kendilerine sağladığı üstün toplumsal statüden etti.”¹³

Resim: 8

Madenin keşfiyle birlikte hemen ardından gelen sabanın icadı, kadın erkinin sona ermesi Ana Tanrıça inancını tahtından etmemiştir. “Ancak kadının İlk Tunç Çağı boyunca da önemini yitirmediği, yaşamın devamlılığı ve bereketin simgesi olarak kutsanmış görevinin farklı biçimlerde devam ettiği anlaşılıyor.”¹⁴

2.2. Ana Tanrıça İnancı ve Ana Tanrıçanın Anadolu Uygarlıklarında Adlandırılması

Ön Asya’da yaygın olarak rastlanan Ana Tanrıça inancı, Anadolu’ya gelen burayı yurt edinmiş uygarlıklarca da benimsenerek farklı ad ve inanç ritüelleri ile biçim

¹³ Gordon Childe, **Tarihte Neler Oldu**, (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995) s. 75

¹⁴ Şengül Aydıngün, **Tunç Çağının Gizemli Kadınları**, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2006) s. 31

değiştirmiştir. Ana Tanrıça inancı aradan geçen yıllar ve uygarlıklara rağmen isimleri değişse de varlığını sürdürmüştür.

Anadolu’da bilinen ilk medeniyetten itibaren “Çatalhöyük” Ana Tanrıça inancına rastlanmaktadır. Sonrasında Anadolu’ya gelen uygarlıklarca yerli halkın tapınma objesi olarak benimsenmiş, kendi tanrılarının arasına katılmıştır. Ancak Anadolu’da rastlanan Ana Tanrıça figürleri insan formuyla ifadelendirilmiştir. Anadolu’nun yerli tanrısını benimseyen uygarlıklar, Anadolu halkının inançlarıyla kendi inançlarını harmanlayarak yeni bir bütüne ulaşmışlardır. Bu yeni inanç biçimi Anadolu’da karmaşık bir inanç sistemine neden olmuştur.

Anadolu’da Çatalhöyük’ten başlayarak diğer yerleşim bölgelerinde de Ana Tanrıça inancıyla karşılaşmıştır. Anadolu’nun bilinen ilk yerli halkı olan Hatti Uygarlığı’nda Ana Tanrıça Arinna adıyla anılmış, yani ilk defa tanrı – tanrıça isimi ile tanımlanır olmuştur. Hattiler daha sonra Anadolu’yu yurt edinen Hitit kültürü üzerinde büyük etki yaratmış, kendi inanç biçimini Hititlere miras bırakmıştır. Çeşitli kesintilere rağmen yıllarca Anadolu’da varlığını korumuş, Ana Tanrıça inanç sistemini bünyesinde barındırmış bin tanrılı uygarlık, aslında beraberinde getirdiği inanç biçimine aykırı hareket ederek, güneyinde iletişime geçtiği Hurriler’in tanrıçasının ismiyle panteonlarına kattıkları Hepat, tanrılar arasında çok özel ve ayrıcalıklı bir yer edinerek, Boğazköy Yazılıkaya anıtında kendine yer edinmiştir.

Anadolu’ya batıdan aniden gelen, bir türlü durdurulamayan Mısır ve diğer kaynaklarda Deniz Kavimleri olarak adlandırılan topluluk dönemin en güçlü devletlerinden biri olan, Hititleri ortadan kaldırmışlardır. Bu dönemden itibaren Anadolu’daki büyük gelişmişlik, kültür, ticaret ortamı karanlığa bürünmüştür. Yeniden uyanış ise yıllar sonra gerçekleşecektir. Hitit Devletinin yıkılması Anadolu’da pek çok şeyi değiştirmiştir. Bu değişiklik her alanda olduğu gibi, inanç sisteminde de kendini göstermiştir. Değişimin asıl nedeni artık Anadolu’ya gelen ulusların Anadolu’nun geleneksel inanç biçiminden etkilenmelerine rağmen, yoğunluklu olarak özgün inançlarına uzunca bir süre sıkı sıkıya sahip çıkmalarıdır. Ancak alışkanlıklar her şeye tüm direnmelere ve ataerkil anlayışa rağmen, Ana Tanrıça doğuda ortaya çıkan Urartu inancı biçiminde, değişime uğramış olarak yeniden kendini göstermiştir. Hurri Ana Tanrıçası Hepat artık Huba ismiyle ama daha çok dağ ve mağaraları kutsallaştırarak ortaya çıkmıştır. Verimli toprakları, inancı, yerleşmesi ve konumuyla cazibe merkezi

olan Anadolu, dönem medeniyetleri için de aynı etkiyi yapmış ve çeşitli kavimler Anadolu'dan payına düşeni almak istemişlerdir. Ancak bazı uygarlıklar diğerlerine oranla, sonraki uygarlıkları etkilemiş, kültürlerine katkıda bulunmuş ve değer katmıştır. Frigya da adı geçen bu uygarlıklardan biridir. Bu uygarlığın bir diğer özelliği de yıllarca Anadolu'da unutulmuş olan ataerkil kavimlerin etkisini yok edip, Ana Tanrıçayı taçlandırmışlardır. Pessinus (Sivrihisar-Ballıhisar) yerleşim yeri Ana Tanrıça Kybele veya diğer bir deyişle Kybebe / Kubaba / Kuvava inancının merkezi olmuş, bu inancın ikonu olarak da siyah bir gök taşına tapılmıştır. Bu tapınç, sonrasında Lidya'lılara geçmiş, değişmiş ancak önemini asla kaybetmemiştir. Ana Tanrıça inancı burada da kendini göstermiştir. Ana tanrıça Anadolu'da her uğradığı kültürden daha da zenginleşerek çıkmıştır. Bir farkla, Ege kıyılarında Akalı komşular bulunmaktadır. Ticari ilişkilerle birbirinden etkilenen bu uygarlıklarda ana tanrıça inancı önemini korusa da artık savaşın önemsendiği, gücün ön planda olduğu dönemde yaşayan Lidya'lılar da Erkek (baba) Tanrının liderlik ettiği bir inanç sistemi görülmele beraber Tanrıça Kybele isminin yanında bir de Artemis adı almaya başlamıştır. Likya inancında ise Hitit Boğazköy Yazılıkaya'sında olduğu gibi on iki tanrı sıralamasında, ismini Anadolu'dan alan Artemis ikinci sıradadır. Birinci sırada ise kardeşi Apollon bulunmaktadır. Yunan mitolojisinden tanıdığımız Letto da tanrılar arasında kendini göstermeye ve tapılmaya başlanmıştır. İlerleyen yıllarda tarih sahnesinde Dünyanın Yedi Harikası arasına girerek, Yunan Mitolojisinde on iki asıl tanrı arasında yer edinen, ölümsüz Artemis inancı ve tapımı Efes'te (İzmir) ortaya çıkar.

Çatalhöyük'ten yola çıkan Ana Tanrıça yüzyıllar süren gelişim ve değişimin sonunda Artemis olarak Efes'e ulaşır. O koruyucu, gözetici ve bereketin simgesidir. Ancak dönüşüm göz ardı edilemez. Efesli Artemis inancına Efes'te öylesine sahip çıkılır ki, Büyük İskender tapınağa hediyeler sunar, sunduğu hediyeler reddedilir. Ancak İskender buraya sunduğu bu hediye ile bölge insanının gönlünü kazanmak istemiştir. Hıristiyanlar, Hıristiyan inancına karşı duranların kalesi olarak gördüğü bu tapınağa çeşitli saldırılarda bulunmuş, Artemis'in heykelini kırmış, yağmalamış, en sonunda da İstanbul patriği tarafından verilen emirle yerle bir edilmiştir. Hıristiyan dininin kutsal Anası, Meryem Ana Anadolu'da, bir zamanlar Artemis'in şehri Efes'te bambaşka bir biçimde vücut bulmuştur. Anadolu'nun sürekli hamile olarak betimlenen Tanrıça'sı artık bakiredir, ama yine de bereketin sembolüdür.

2.2.1. Hatti Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı

M.Ö. 2500-2000/1700¹⁵ yılları arasında varlığını koruduğu kabul edilen “...Anadolu’nun adı bilinen en eski yerli halkı”¹⁶ olan Hattilerin, Hatti Ülkesi olarak tanımlanan Kızılırmak yayı içerisinde kendilerine yurt edindikleri bilinmektedir (Şekil: 1). “Bu ad o denli yerleşmişti ki M.Ö. 2200 tarihinden itibaren Anadolu’yu istila etmeye başlayan Hint-Avrupalı Hititler bile yeni yurtlarından söz ederken, Hatti Ülkesi deyimini kullanmışlardır.”¹⁷

Hattilere ait çok fazla bilgimiz bulunmamaktadır. Bu uygarlığa özgü bir yazı olmadığından Hattiler hakkında bugün sahip olduğumuz bilgilere Hititlerden kalma yazıtlar aracılığı ile ulaşmaktayız. Aynı belgelerden Hititlerin dini inanç biçimlerini Hattilerden aynen alıp uyguladıklarını da öğrenmekteyiz.

Resim: 9

Hattilerin inanç sisteminde göğün güneş tanrıçası ve Arinna şehrinin güneş tanrıçası olmak üzere iki farklı güneş tanrıçasına inandıklarını öğreniyoruz. Arinna şehrinin güneş tanrıçası Hatti ülkesini yöneten Ana Tanrıça’dır. Bu durumda Hattilerin

¹⁵ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, (Ankara: Tübitak Yayınları, 2005), s.15

¹⁶ İskender Ohri, **Anadolu’nun Öyküsü**, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 2006), s. 24

¹⁷ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, (Ankara: Tübitak Yayınları, 2005), s. 15

baş tanrısı, bir dişi tanrıdır (Resim: 9). Ana Tanrıça'nın eşi fırtına tanrısı Taru'dan da söz edilmektedir. Bu durumda Taru'nun da Baba Tanrı olduğu kabul edilmektedir.

2.2.2. Hurri Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı

Hurriler M.Ö. 3000-1200 yılları arasında ilk tunç çağına rastlayan dönemden başlayarak demir çağının başına kadar varlığını sürdürmüştür. Hattilerle birlikte Anadolu'nun yerli halkından olan Hurriler "...Mardin merkez olmak üzere Güneydoğu Anadolu bölgesi ile Kuzey Mezopotamya'daki Musul ve Kerkük dolaylarında...."¹⁸ kendilerine yurt edinmişlerdir (Şekil: 1). Konumu itibariyle Sümer ve Mezopotamya kültürlerinden etkilenmiş Anadolu'da pek çok kültürü özellikle de Hititleri etkilemişlerdir.

Ana Tanrıça tapımı Anadolu'da yaygın bir inanç biçimidir. Anadolu'nun yerli halklarından biri olan Hurrilerde Hepat adı ile anılan Ana Tanrıça, çok tanrılı inanç sisteminde baş tanrıdır. Güneş tanrıçası olan Hepat'ın (Hepit) -diğer adı ile Arinnakocası, fırtına Tanrısı Teşub'dur (Yurtaydın, Dağ, 1978, s. 46).

Şekil: 1

Anadolu, (Yaklaşık M.Ö. 3000-1500)

¹⁸ Ekrem Memiş, *Eski Çağ Türkiye Tarihi*, (Konya: Çizgi Kitabevi, 2001), s. 47

2.2.3. Hitit Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı

Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya gelen ve kendilerini Nesi'ler olarak tanımlayan Hititler, Kızılırmak yayı içerisinde Hattiler'in hemen yanı başındaki toprakları yurt edinmişlerdir (Şekil: 1). Başlangıçta barışçıl olan bu ulus Hattiler'in yaşadığı Hattuşa'yı "Ankara'nın 160 kilometre doğusunda Çorum iline bağlı Boğazkale (eski adı Boğazköy)..."¹⁹ yerle bir ederek Annita laneti olarak bilinen ünlü tableti geride bırakacaklardır. Başkenti Neşa'ya taşıyan Anitta Orta Anadolu'da varlığını sürdüren dönemin kent beyliklerini bir siyasi birlik altında toplamayı sürdürmüştür (Macquen, 2001, s. 22). Ancak sonraki dönemlerde tahta oturan krallar Anitta'nın öfkesini unutarak başkenti Hattuşa'ya taşımışlardır.

Dünyanın bilinen ilk yazılı barış antlaşması olan Kadeş Antlaşması, dönemin iki önemli gücü olan Mısır ve Hitit İmparatorluğu arasında yapılmıştır. Yüksek bir uygarlık düzeyine ulaşan Hititler Anadolu'da ilk siyasi birliği sağlamış, kent devletlerinin bulunduğu dönemde büyük bir imparatorluk kurmuşlardır. Döneminin teknoloji ve uygarlık devi olan Hitit İmparatorluğu, aynı dönemin tabletlerinde "Deniz Kavimleri" olarak yer alan ve haklarında başka bir iz bırakmayan Balkanlardan ve batıdan geldiği işaret edilen istilacı barbar topluluklarca tarihten silinmiştir.

Avrupa kökenli olan Hitit Uygarlığı göç yolu üzerinde karşılaştığı uygarlıkların dini inançlarını kendi tanrıları arasına katmışlardır. "...Hititler, yendikleri komşularının tanrılarını kızdırıp gazabına uğramaktansa, armağan ve dualarla onlara saygılarını dile getirip kendi tanrılarının arasına katmayı gelenek haline getirmişlerdi."²⁰

Hititler her ne kadar Anadolu tanrılarını benimsemişlerse de, beraberlerinde getirdikleri alışkanlıklardan vazgeçmemişlerdir. Anadolu'nun inanç biçimi anaerkil düzene sahipken Hititler Ana Tanrıçayı tanrı panteonunun en önemli yerine tanrıları arasına yerleştirirken, devlet düzenlerini ataerkil olarak devam ettirmeyi tercih etmişlerdir. "...Anadolu genelinde, Hitit İmparatorluğu haricinde diğer bölgeler farklı ölçeklerde anaerkil yaşamı devam ettirmişlerdir."²¹

Kızılırmak yayı içerisinde kendine yurt edinen ve kendilerine Nesili diyen Hititler, Anadolu'nun yerli halklarından biri olan Hattiler ile karşılaşmışlardır. Gelişmişlik

¹⁹ Jürgen Seher-Ayşe Baykal Seher "Boğazköy Hititlerin Başkenti" **Atlas Dergisi**, Sayı no:74, 1999 s.79

²⁰ Aynı, s.84

²¹ Kürşat Başdemir, **Eski Anadolu**, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999) s. 93

düzeyi yüksek olan Hattiler, askeri açıdan güçlü olan Hititlerin egemenlikleri altına girmişlerdir. Zaman içerisinde bu iki halk öylesine kaynaşırlar ki daha sonraki yıllarda, Hititler ülkelerini Hatti Ülkesi olarak tanımlarken, kendilerine de Hatti takma isimleri alırlar. Sonraki yıllarda Anadolu'nun diğer bir yerli halkı olan Hurriler'le karşılaşırlar. Bu uygarlığı da benimseyerek onlarla bütünleşirler (Olgunlu, 2005, s. 22).

...Hitit dini her şeyden önce çok tanrılı bir dindir; panteonunun içinde binlerce tanrı ve tanrıça vardır ve bunların pek çoğu "milli" dinden değil, diğer kavimlerin dinlerinden alınmış yabancı kökenli tanrılardır. Hititlerin kendi ana vatanlarından getirdikleri bir tanrı tipi yok gibidir.²²

Resim: 10

Anadolu'da görülen basit oluşumlar içerisindeki şehir devletlerinde ya da köy oluşumlarında rastlanan her şeyin anası bereketin bolluğun temeli olan Ana Tanrıça inanç sistemi içerisinde çok önemli bir yer tutarken, köy oluşumları şehir devletlerine, şehir devletleri de siyasal birliği sağlanmış imparatorluklara dönüşürken, inanç sistemi de karmaşıklaşmıştır. Bu bağlamda kendini bin tanrılı ülke olarak niteleyen Hitit Uygarlığına en erken etki Hatti Uygarlığından olmuştur. Hatti İnanç sisteminde önemli bir yere sahip olan Güneş Tanrıçası Arinna, Hava Tanrısı Taru, Güneş Tanrısı Estan,

²² Ahmat Ünal, **Hititler Devrinde Anadolu**, (İstanbul: Mart Yayıncılık, 2003) s. 75

Savaş Tanrısı Wurunkatte, Taht Tanrıçası Halmasuit, Hattuşa Dahisi İnara, Kaybolan Tanrı Telepinu ve daha pek çok tanrı ve tanrıça Hitit Tanrıları arasına dahil olmuşlardır. Daha sonraki yıllarda Anadolu'nun Güneydoğusunda ilişki içerisinde oldukları Hurri Uygarlığı'nın etkileri daha köklü ve kalıcı olmuştur. M.Ö. 1430 Hitit imparatoru I. Tuthaliya ve karısı Nikalmati ile başlayan Hurrileşme süreci Şippiluliuma döneminde hız kazanmış, Kral III. Hattuşili döneminde ise, Hurri eşi Puduhepa'nın etkisiyle Hitit panteonu hızla Hurrileşmiştir. Bu durum Yazılıkaya açık hava tapınağında Hattilerin Hava Tanrısı Taru ile Arinnanın Güneş Tanrıçasının isim değiştirerek Teşup ve Hepat isimlerini aldıkları açıkça görülmektedir. Ancak buna karşılık "...Büyük Hitit İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar Hattice tapınaklarda ölü bir dil olarak kullanılıyor..." (Macquen, 2001, s. 123 - 124).

2.2.4. Urartu Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı

Urartu, Anadolu'nun doğusunda Van Gölü ve çevresinde dağlık bölgede M.Ö.860 – 580²³ yılları arasında varlık gösteren devletin adıdır (Şekil: 2). Başkenti Tuşba (Van)'dır. Fırat nehri kıyısı Urmiye ve Kerkük'e kadar uzanan bölgede döneminin en parlak devletlerinden biridir. Özellikle M.Ö. IX-VII. yüzyıllar arasında en parlak dönemini yaşamıştır. Mimari ve metal işçiliğinde önemli bir noktaya ulaşan Urartu Krallığı, "Kafkaslar üzerinden gelen İskit-Met akınlarıyla ortadan kalkmıştır"²⁴

Hitit İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra Anadolu'nun sürüklendiği karanlık çağda yıllar süren savaşların ardından, Anadolu insanı için savaş hayatın içinde önemli bir yer tutmuştur. Bu süre içerisinde yaşanan değişimler tanrılar panteonuna da yansımış, çok tanrılı inanç sistemine sahip olan Urartularda tanrı üçlemesi yer almıştır. Urartular için bu döneme kadar önemli bir yer tutan Güneş Tanrısı, yerini artık daha önemli olan Savaş Tanrısına bırakmıştır. Urartulardan kalma metinlerde bu tanrı Hadliye olarak adlandırılmaktadır. Çıkacakları savaşlarda kralları başarılı kılmak için kutsayan tanrıdır. Tanrılar listesinin ikinci sırasında yer alan Tanrı Teişeba'nın, "Hititler'deki Tanrı Teşub'a karşılık geldiği tahmin edilmektedir."²⁵ Bu tanrının karısı Huba ise yine Hitit ve Hurri tanrıçası Hepat'a karşılık gelmektedir. En önemli tanrılar

²³ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, (Ankara: Tübitak Yayınları, 2005), s. 247

²⁴ Nermin Sinemoğlu, **Sanat Tarihi**, (İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1984), s. 289

²⁵ Erhan Altunay, (www.hermetices.org)

arasında üçüncü sırada Şivini bulunmaktadır. Urartu panteonunda irili ufaklı pek çok tanrı yer almakta ve bu tanrıların işlevine göre önem sırası bulunmaktadır. Daha önce Anadolu’da görülen diğer uygarlıklarda olduğu gibi tanrılar insan şeklindedir. Ancak tanrılar boynuzlu olarak gösterilmiş, önemlerine göre daha aşağı derecede bulunan tanrılar yarı hayvan şeklinde biçimlendirilmiştir (Yurtaydın s. 53), (Anadolu Uygarlıkları Ans. 1 cilt. s.191).

Ana Tanrıça’nın geri plana itildiği, belki biraz unutulduğunu düşündüren Urartu dininde, Ana Tanrıça yüzünü farklı bir şekilde göstermiştir.

“Urartularda Mağara ve sular kutsal sayılırlardı. Bu kutsallığın simgesi ise hayat ağacıydı. Mağara, kutsal alan olma özelliğini Urartu’da devam ettirmiş, Mithra inancı ise bu özelliği doruğa çıkarmıştır. Bu inanışta mağara bir anlamda, yeryüzünü ve onun bereketini simgeleyen Toprak Ana’nın rahmidir. Döl yatağıdır.”²⁶

2.2.5. Frig Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı

M.Ö. 750-300²⁷ yılları arasında varlığını sürdüren uygarlığın, başkenti “Gordion (Yassıhöyük), Orta Anadolu’da Porsuk ve Sakarya nehirlerinin kesiştiği yerde kurulmuştur.”²⁸ “Hititlerin Anayurttan atılmasında etkili olan Frigler”²⁹ Hint-Avrupa ailesindedir ve Anadolu’ya Balkanlar üzerinden gelmişlerdir. Batıdan gelen bu uygarlık bir süre sonra Anadolu kültürünü benimseyerek Anadolu’nun yerli halkı kadar Anadolulaşmıştır. Deniz kavimleri olarak Avrupa’dan Anadolu’ya sızdığı ve Hititleri yok eden kavimlerden biri olduğu bilgisine Mısır kaynaklarından ulaştığımız Frig Uygarlığı, Hitit’lerin yıkılımdan sonra Anadolu’da hüküm süren siyasi boşluk yaratmış ve güç dengeleri onarılmaz şekilde bozulmuştur (Şekil: 2). Karanlık dönemde (M.Ö.1200-850), yaşadığı toprakların kültürünü özümseyerek ve hatta Hitit mirası üzerine devletlerini kurarak özgün uygarlık sentezine ulaşmışlardır (Uçankuş, 2002, s. 5-32).

Üstün bir sanat anlayışı geliştirerek dokumacılık, maden ve ağaç işçiliğinde benzersiz bir seviyeye ulaşan Frigler, taş işçiliğini Urartu’lardan öğrenerek bu sanatı üstün bir seviyeye ulaştırmışlardır. Müzik ve dans konusunda çağdaşı olan ve kendinden

²⁶ Ali Canip Olgunlu, **Ana Tanrıçadan Mevlana’ya**, (İstanbul: Karakutu Yayınları, 2005) s. 33

²⁷ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, (İstanbul: Net Turistik Yayınları A.Ş., 2000), s. 191

²⁸ Mary M. Voigt, “Başkent Gordion” **Atlas Dergisi**. Sayı no 5:1106652-2006/1

²⁹ Seton Lloyd, **Türkiye’nin Anktarihi**, (Ankara: Tübitak Yayınları, 1998), s. 59

sonra gelen uygarlıklara esin kaynağı olan bu uygarlık Kimmer akınlarıyla dağılmış Pers saldırılarıyla da tamamen ortadan kalkmıştır.

Anadolu’yu özümsemesi dini inançlarına da yansıyan Frigler “Hititlerin dinsel mirasına konmuşlardır.”³⁰ Bu durum Anadolu’ya göçen tüm Avrupa kökenli kavimlerde olduğu gibi Frigler de Anadolu’yu yurt edindiği andan itibaren üstün bir gelişmişlik düzeyi sergileyerek bu geleneği devam ettirmişlerdir. Anadolu’nun görkeminden ve medeniyetinden etkilenen Frigler, sahiplendikleri Ana Tanrıça inanç sistemini kendilerince yeniden yorumlamışlardır;

Ana Tanrıça kültürünün yerli olup Phrygia bölgesini ele geçiren ve yöreye adını veren ulustan çok daha eski olduğu bütün kanıtlardan anlaşıldığı halde, tanrıça bu yeni siyasal gücü ve etnik topluluğu öylesine etkilemiş ki, tarihe Kybele bir Phrygia tanrıçası olarak....³¹

karşımıza çıkmaktadır. Gordion yakınlarındaki Pessinus Kybele’ye tapınma merkezi olmuştur. Bunun haricinde Yazılıkaya Anıtlarında önemli bir yer tutan ve Eskişehir ile Afyon arasında bulunan Midas şehri olarak da bilinen, bu açık hava tapınağı Frig baş Tanrıçası adına yapılmış önemli kaya mimarilerinden biridir. Bu yazılı kaya anıtlarının ikisinin üzerinde “Kral Midas” ve “Kybele” yazmaktadır ve bu yazıdan dolayı bölgeye Kral Midas’ın kenti, anıtın da “Mater Kybele’ye” ya da Büyük Ana’ya ait olduğu anlaşılmıştır. Bugün “Ballıhisar”³² köyünün bulunduğu bölgeye yapılan tapınak, volkanik kaya tüflerine oyulmuş ve Gordion civarında hiç bir kaya anıtına rastlanmamıştır. Doğaya egemen ve genç kızların koruyucusu olan Kybele’ye en büyük tapınma merkezi olan Pessinus’ta tanrıçaya ait bir heykel bulunmamasına karşın Frigler Kybele’yi simgeleyen, gök taşı olduğu düşünülen bir taşta taptıkları bilinmektedir (Halikarnas Balıkcısı, 2005, s. 123). Pessinus aynı zamanda Kybele ile onun oğlu veya eşi olduğu sanılan Tanrı Attis’e tören yapılan panayır yeridir.

³⁰ Felicien Challeve, **Dinler Tarihi**, (İstanbul: Varlık Yayınları, 1972), s. 113

³¹ Azra Erhat, **Mitoloji Sözlüğü**, (İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993), s. 185

³² <http://www.eskisehir.gov.tr/simgeler.asp?id=3>

Resim: 11

Kybele doğaya egemen Ana Tanrıça olmaktan çok, doğanın kendisi, genç kızların koruyucusudur (Resim: 11). Doğayı tüm canlılığı ve verimliliği ile simgeleyen evrensel bir niteliğe sahiptir. Kutsal alan olarak kullanılmış anıtsal yapılar, Ana Tanrıça'ya duyulan derin sevgi ve saygının izlerini taşımaktadır.

2.2.6. Lidya Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı

M.Ö. 700 – 300 yılları arasında Anadolu'da varlığını korumuş olan Lidyalılar, Frig İmparatorluğu'nu ortadan kaldıran Kimmer saldırılarından yara almadan kurtulmuş, Gediz ve Küçük Menderes vadileri arasını kapsayan bölgede hüküm sürmüşlerdir (Şekil: 2). Bölgede, döneminin güçlü krallığını kurarak, tarihin akışı içerisinde kendine önemli bir yer edinmiştir.

Önemli yeraltı kaynakları ve verimli arazileriyle güçlü bir ekonomik yapıya ulaşan Lidyalılar ilk sikkeyi basan uygarlık olarak da ölümsüz bir üne kavuşmuşlardır. Zenginlikleriyle de adlarından söz ettiren bu uygarlık, “Karun kadar zengin” deyimini kralları Kroisos'a ithafen söylemişlerdir. Anadolu'da çok güçlü bir uygarlık kuran Lidyalılar tarihleri boyunca doğu sorunuyla uğraşmak zorunda kalmışlar, yine de

doğudan gelen Perslerin istilası sonucunda tarih sahnesinden silinip gitmişlerdir (Atlas Dergisi, Mayıs 1999, s. 93).

Lidyalılardaki inanç sistemi de tüm Anadolu Uygarlıkları'nda ve Frigler'de olduğu gibi geleneksel Ana Tanrıça inancıdır. Tanrılar Pantheonunda Tanrıları Kybele olmasına karşın, Artemis'e de büyük saygı göstermektedirler. Ana tanrıça Kybele / Kybebe / Kuvava tapımı başta gelmesine karşın Frig kökenli olduğu sanılan Tanrı Kandu³³, da vardı. Bu Tanrı Yunan tanrısı Hermes'e karşılık gelmektedir. Sonraki dönemlerde Lydia'lılar Yunan dininin etkisi altına girmiştir. Yunan tanrılarında Athena, Asklepios, Dionisos, Hermes gibi tanrılar önem kazanmıştır. Ancak Ana Tanrıça inancı her zaman önemini korumuş, en önemli Tanrıça Kybele ve Artemis olmuştur.³⁴ “Bu dönemden kalma Kybele kaya kabartması Manisa Dağının kuzey doğu eteklerinde, şehir merkezine 30 km. mesafededir...”³⁵

2.2.7. Likya Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı

Anadolu'nun güney batısında Teke yarımadası, Muğla'nın doğusu, Antalya ilinin batı bölümüne kadar olan bölgeyi içine alan kısmını kendine yurt edinmiş uygarlıktır (Şekil: 2). “M.Ö. 13. yüzyıldan beri Güneybatı Anadolu'da oturdukları bilinmektedir.”³⁶ Hitit metinlerinde “Lukka Toprakları” olarak adı geçen ülke dağların dik yamaçlarında kurulmuş, özgün yapısının bulunduğu bölge itibariyle de korunmuş, kendine özgü yönünü ise kayalara oyulmuş anıtlar ve mezar mimarisıyla ortaya koymuştur (Bean, 1998. s. 22).

Kültürlerarası ilişkiler sonucunda Likya inanç sisteminin yoğun şekilde Helen etkisinde kaldığı görülmektedir. Hitit etkisi ise Klasik dönem başkenti Xsanthos meydanında bulunan dikili taşta yer alan on iki tanrı rölyefidir. Bu tanrıların, Hitit tanrılarının bir yansıması, Yunan ve sonrasında Roma mitolojisinde yer alan on iki tanrının da kaynağı olduğu düşünülmektedir (Çevik, 2002, s. 26).

Likyalılar'da anaerkil sistem görülmemesine karşın çok şaşırtıcı bir şekilde soylar anne tarafına göre ifadelendirilmektedir (Bean, 1998, s. 25). Baş tanrıları Apollon'dur. Ancak Artemis'in şehri olan Patara'da değil tüm ülkede ona saygı

³³ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, (İstanbul: Net Turistik Yayınları A.Ş., 2000), s. 296

³⁴ A.g.e. s. 296

³⁵ A.g.e. s. 10

³⁶ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, (Ankara: Tübitak Yayınları, 2005), s. 299

gösterilirken her iki tanrının annesi Letto Likya halkı tarafından unutulmamış tanrıçalar olarak, ülkede saygı görmüşlerdir. Ana – kız – oğul’un ortak tapınma yeri ise Letoon’dur.

2.2.8. Yunan Uygarlığı ve Ana Tanrıça İnancı

Yunan uygarlığı ve ana tanrıça inancı M.Ö. 1050-M.S. 395³⁷ yılları arasında Çanakkale Boğazının girişinden, Bodrum’a kadar irili ufaklı pek çok yerleşim yerini kurmuş olan uygarlık (Şekil: 2). “Hellas, ilk Grek kültürünü oluşturan ve genellikle Myken adıyla anılan kavimdir.”³⁸

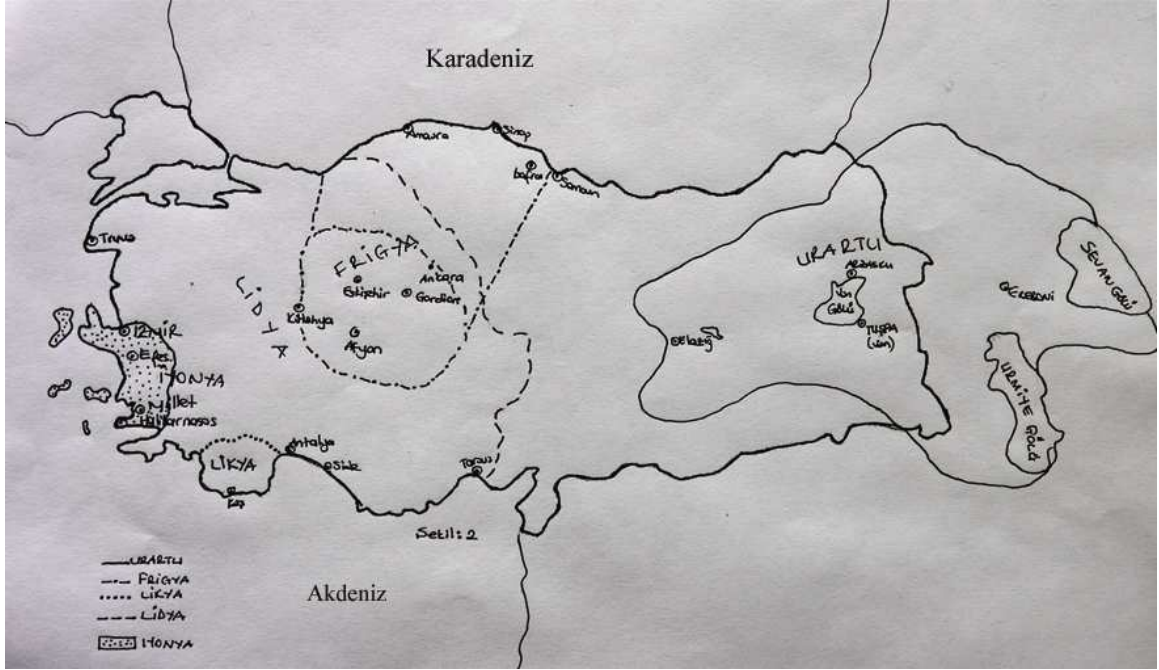
Feodal düzende yaşayan Yunan uygarlığının Anadolu kıyılarına yaptıkları göçlerin başlangıç tarihi M.Ö. 1400’lü yıllara kadar uzanmaktadır. M.Ö. 1380-1300 yılları arasında doğu ve batı Akdeniz arasındaki ticari ilişkilerle büyük bir güce ulaşmış, siyasi yönden yaşadıkları gerilemeyle yitirdikleri bu güç onların Anadolu’ya gelme nedenlerinden birini oluşturmuştur. Diğer bir neden ise, Yunan kıyılarında görülen göçler bölgedeki Aka uygarlıklarını teker teker sonlandırmıştır. Bu da Akalılara daha önceden ticari ilişkilerde buldukları Anadolu kıyılarına göç etmekten başka çare bırakmamıştır. Yeni yurtlarına Aiol: Kuzeye, İon: Orta bölgeye, Dor kavimi ise güneye yönelerek üç kol halinde Batı Anadolu’ya girmişlerdir. Deniz kıyısına yerleşmelerinin nedeni denizci bir uygarlık olduklarından ve bu nedenle limana duydukları ihtiyaç kadar, Anadolu’nun yerli halkından çekinmelerinden de kaynaklanmış olabilmektedir (Akurgal, 2005, s. 310).

Göçmen kavimler arasında üne sahip kavim ise İonlar’dır. İon yerleşmesinde ise bu ün, dünya tarihinde Efes kentine aittir. Çünkü bu şehir Anadolu kökenli tanrıça Artemis’in tapınma merkezidir ve dünyanın en harika yedi yapıtından biri O’nun adına yapılmıştır.

Yunan inanç sistemi çok tanrılı bir yapıya sahiptir. Anadolu’da Hitit’ler de başlayan on iki tanrı sıralaması Likya’da yeniden ortaya çıkmış, en son halini ise Yunan ve sonrası Roma inancında kendini göstermiştir. Anadolu’da görülen ana tanrıça

³⁷ Ekrem Akurgal, **Anadolu Kültür Tarihi**, (Ankara: Tübitak Yayınları, 2005), s. 309

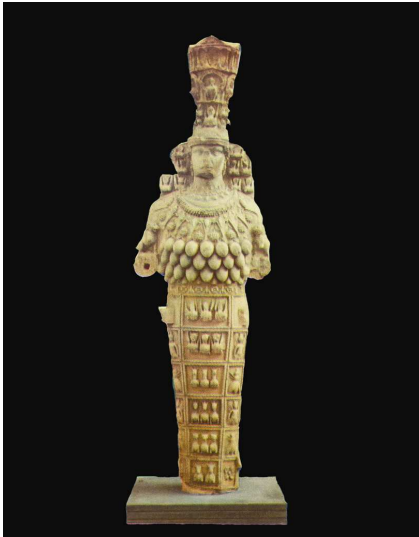
³⁸ Ekrem Akurgal, **Anadolu Uygarlıkları**, (İstanbul: Net Turistik Yayınları A.Ş., 2000), s. 134

Şekil: 2

Anadolu, (Yaklaşık M.Ö. 900-300)

inancının son halkası ise Efes'te Artemis, (Resim: 12) O'na duyulan saygı ve bağlılık, Hıristiyan inancında kendini Meryem Ana olarak göstermiştir. Yunan inancında görülen ve sonrasında Roma uygarlığına geçen on iki tanrı aşağıdaki gibi isimlendirilmiştir:

Resim: 12

Yunanca

Zeus

Hera

Atena

Apollon

Artemis

Hermes

Hephaistos

Hestiya

Ares

Aphrodite

Demeter

Poseidon

Latince

Jupiter

Junon

Minerva

Febus

Diana

Mercure (Utarit)

Vulken

Vesta

Mars (Merih)

Venus (Zühre)

Ceres

Neptune

2.3. Ana Tanrıça Formları

Ana tanrıça heykelciklerini biçimsel olarak incelediğimizde, somut ve soyut olmak üzere temelde iki farklı biçimle karşılaşmaktayız. “Heykelleri isimlendirirken stilize edilmemiş, doğal ve orantılı bedenlerden bahsedersen bunlar figürin grubunu oluşturur. İdol ise en ilginç örneklerini Kayseri yakınlarındaki Kültepe’de veren soyut tasarımlı baş, boyun ve gövdeden oluşan insan yorumlarıdır.”³⁹ Özellikle kilden yapılmış Ana Tanrıça heykelciklerinde ortak özellik doğayı, çevredeki varlıkları olduğu gibi aktarma eğilimi göstermeleridir. Genellikle güneşte kurutulmuş, az pişmiş ya da pişmiş olarak günümüze ulaştığı söylenebilir. Pek çoğunda görülen ortak bir diğer özellik ise boyunlarının kopmuş olmasıdır. Boyunlarının kopmuş olarak bulunmasının bize ilk düşündürdüğü şey heykellerin en zayıf noktalarının burası olması nedeniyle karşılaştığı darbelerde kolay kırılma ihtimalidir. Bir diğer ihtimal ise dini bir ritüele bağlı olarak, bilinçli bir eylem sonucunda kırılmış olması ihtimalidir. Ana Tanrıça heykelciklerinde kalça, karın ve göğüslerin abartılı olarak betimlenmesi üreme ve doğurganlığın yüceltilmesi veya o dönem kadınının sık doğum yapması nedeniyle ortaya çıkan şişmanlığın yansıtılmış olduğunu düşündürür. Ancak, bu heykelciklerin hemen hepsinde özellikle vurgulanan üreme bölgesidir. Bu durum insan neslinin devamlılığının dayandırıldığı kadın imgesinin ne denli önemli ve vazgeçilmez bir unsur olduğunu göstermektedir.

Pek çok Ana Tanrıça heykelciği göğüslerini tutar konumda betimlenmiştir. Göğüslerini tutma nedeni belki henüz doğum yapmış bir kadının göğüslerinden gelen ve dünyaya getirdiği canlıyı hayatta tutan bu önemli besin, doğum yapmışlığın ve üretkenliğin sembolü belki de kadınlara mahsus, ayrıcalığın ifadesidir. Bu ifadeler heykelciklerde farklılık göstermektedir. Bunlar bazen hamile karnını tutar halde, bazen kucığında çocuğunu tutar durumda gösterilmiştir. Ana Tanrıça heykelciklerinde zaman geçtikçe soyutlamaya gidilmiş, bu soyutlamalarda figürin karnını, göğsünü tutar durumda farklı bir anlatım diliyle kendini göstermiştir. Soyutlamalara 3. ve 4. bölümde daha detaylı değinilmiştir.

2.3.1. Ana Tanrıça Formlarında Malzeme ve Teknik Farklılıklar

Çalışmanın bu bölümünde Ana tanrıça heykelcikleri malzeme–konum–biçim-

³⁹ Ahmet Çakmak, “Figürinler”, *Genç Sanat Dergisi*, sayı no: 147, 2007 s.46

farklılıkları ve somut-soyut ilişkisi bakımından değerlendirilmektedir. Bu Heykelcikler kendi nesneliliği içerisinde kazı alanlarından çıkan ve seçilmiş tipik örneklerden oluşmaktadır.

İnsanlık doğada bulduğu malzemelerden etkilenmiş onu amacı doğrultusunda biçimlendirmiş ve en önemli değerlerine bu malzemelerle hayat vermiştir. Kimi zaman bu malzeme kolay biçimlendirilebilirliğiyle kil olmuş, sonra onu keşfettiği ateşte pişirerek dış etkilere karşı dirençli hale getirmiş, kimi zaman çevresinde rastladığı ancak kile göre daha zahmetli olan ahşap ve taşı biçimlendirmiş, kimi zaman da avladığı hayvanların boynuz diş ve kemiklerini amacı doğrultusunda kullanmıştır. İnsan usu asla sınır tanımamış her seferinde yeni keşfettiği malzemeyi kullanılabilir hale gelmiş, her türlü amaca yönelik yeni araçlar oluşturmuştur. Bu malzemeler ve onların biçimlendirilme olanakları her zaman dönemin şartlarını belirleyen temel unsur olmuştur. Tarih öncesi çağlarda yaşanan ve günümüz insanını şaşırtan her türlü gelişme dönemin güncel malzemesinin ismiyle anılmış ve bu malzemeler bir döneme isim olabilmıştır. Malzemeler işlendiği ölçüde istenilen her türlü şekle girmiş, her yeni keşif bir öncekini unutturmamış hatta ihtiyaçlarla doğru orantılı olarak kullanılagelmiştir. Yapılabilirlik, malzemenin gücü, direnci insanlığı yeni tekniklere yöneltmiş, bu arayış farklı yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Günümüzde kullanılan teknolojinin temelleri bu arayışlarla atılmıştır.

Malzeme tarih öncesi çağlar olarak adlandırılan süreçte insanlığın temel ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirilmiştir. İhtiyaçların temelinde ise insan neslinin devamlılığı yatmaktadır. Devamlılığı sağlamanın yolu en yalın anlatımıyla üremekten geçmektedir: Bitkinin üremesi, evcilleştirdiği hayvanın üremesi, insanın üremesi ve nihayetinde üremenin bereketli kılınması gibi. İlk bakışta üremenin dişil hayata dayandığı gerçeği en yakınında gördüğü kadın üremesiyle birleştirmiş, doğayı, toprağı onun bünyesinde toplayarak, anlamlar yüklenmiştir. Toplum yapısı genişledikçe inanç, yaşam, dini eylemler karmaşıklaşmış somut bir takım isteklerle, soyut eylemlerle ve anlamlarda kendini göstermiştir. Bu dönem insanının karmaşık inanç sistemleri pek çok tartışmaya, uzlaşmazlıklara yol açsa da Ana Tanrıça inancı pek çok höyükte bulunan benzer heykelciklerde kendini göstermektedir.

2.3.1.1. Kilden Yapılmış Ana Tanrıça Formları

Yapılan kazılarda ortaya çıkan, bilinen Ana Tanrıça heykelciklerinin büyük bir çoğunluğu pişmiş topraktandır. Bu heykelciklerin bulunduğu yörenin civarından kille yapılması nedeniyle renkleri açık sarıdan koyu kahverengiye kadar farklılık görülmektedir. Malzemenin kolay şekillendirilebilir olma özelliği nedeniyle kil heykelciklerde daha çok ayrıntıya önem verildiği ve figür hareketlerinde ise çeşitlilik olduğu göze çarpmaktadır.

Kille şekillendirilen Ana Tanrıça heykelciklerinde başlangıçta güneşte kurutma yöntemi benimsenmiştir. Ancak bu heykelcikler darbe, yağmur, güneş gibi dış etkilere maruz kaldığında bozulduğunun fark edilmesi, insanoğlunu bu malzemeyi pişirerek dirençli hale getirmeye yönlendirmiştir. Kilden yapılmış Ana Tanrıça heykelciklerinin güneşte kurutmakla pişirmek arasında geçen sürede sadece malzeme dayanıklılığı artmamış, aynı zamanda bu formların anlatım dili de gelişme göstermiştir.

Heykelciklerin el ile şekillendirilip güneşte kurutma yönteminin benimsendiği dönemde, yüzeylerin dokuları da çözümlenmeyi bekleyen bir diğer sorundur. Bu sorun insanlığı bir başka çözüme yönlendirecektir. Günümüzde perdelama olarak adlandırılan, kil formların dokulu yüzeylerini sert bir cisimle sıkıştırılarak parlatılmasına ve düzgünleştirilmesine verilen addır. Sert cisim bu dönem insanı için dere yatağından bulunduğu bir taş olabileceği gibi, hayvan kemiği veya bir ağaç dalı da olabilmektedir. Kullandığı araç her ne olursa olsun, dönem insanı kille şekillendirdiği formun yüzeyinde gezdirdiği cisimle bu formu pürüzsüzleştirmeyi, sıkılaştırmayı ve direnç kazanmasını sağlamıştır. Sonraki aşamada ise daha çok kab-kacaklarda görülen süsleme (bezeme) eğilimi kendini Ana Tanrıça heykelciklerinde de gösterecektir. Başlangıçtaki acemice süslemeler yerini muhteşem güzellikteki bezemelere bırakacaktır. Sırlama tekniği ile birlikte renk uyumunun da keşfedilmesiyle insanoğlu bu yolda bir adım daha atmıştır.

Resim: 13

Tahtta Oturan Ana Tanrıça Heykelciği

Cıvalı Taş Devri

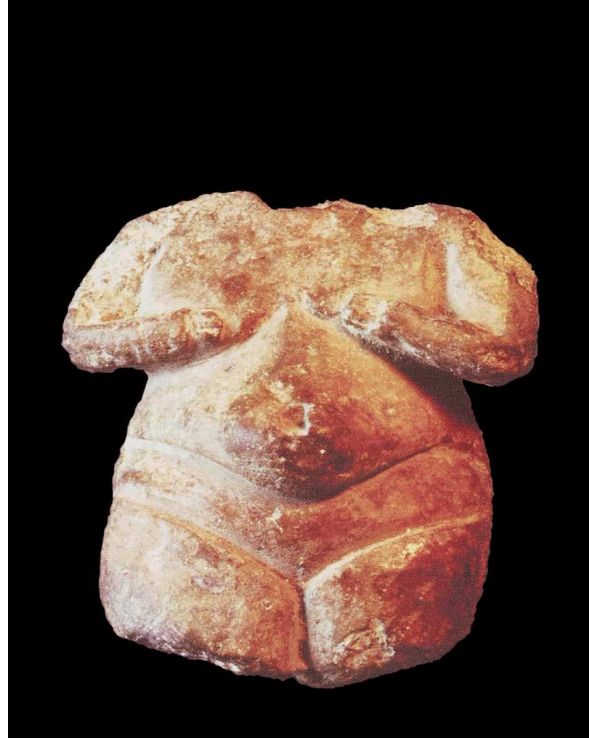
Çatalhöyük, Konya

Pişmiş Toprak, Yükseklik: 20 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Konya ili Çumra ilçesine bağlı Küçükköy köyünde Çatalhöyük kazısı, kutsal alanlardan birinin içerisindeki tahıl ambarında bulunan heykel (Resim: 13) pişmiş topraktan yapılmıştır. İki yanında leoparın koruduğu veya beklediği tahtında oturan Tanrıça, sıradan bir duruşun ötesinde kendinden emin oturuşuyla dikkat çekmektedir. Kol ve bacakların rahatlığı bizde bu duyguyu uyandırır. İri göğüs, kalça ve karnıyla doğal bir anlatımla biçimlendirilmiştir. Figüratif bir anlatımın altında güçlü simgesel öğeler barındırmaktadır. Vücudunun biçimlendirilmesinden pek çok kez doğum yaptığı anlaşılmaktadır. Oturduğu koltuk ya da taht olarak adlandırabileceğimiz yapı aynı zamanda bir statü göstergesidir. Bu statü bazen toplum içerisinde Ana Tanrıçanın

konumunu belirtebileceği gibi, yanındaki hayvanların sakin duruşundan doğaya olan hakimiyeti olarak da yorumlanabilir. Bilinen Ana tanrıça heykelcikleri arasında en önemlilerinden biridir. Hem bulunduğu yer itibariyle, hem de yorumlanış biçimiyle Ana Tanrıça inancının varlığını gösteren, farklı bir yapıya sahiptir.

Resim: 14

Kadın Heykelciği

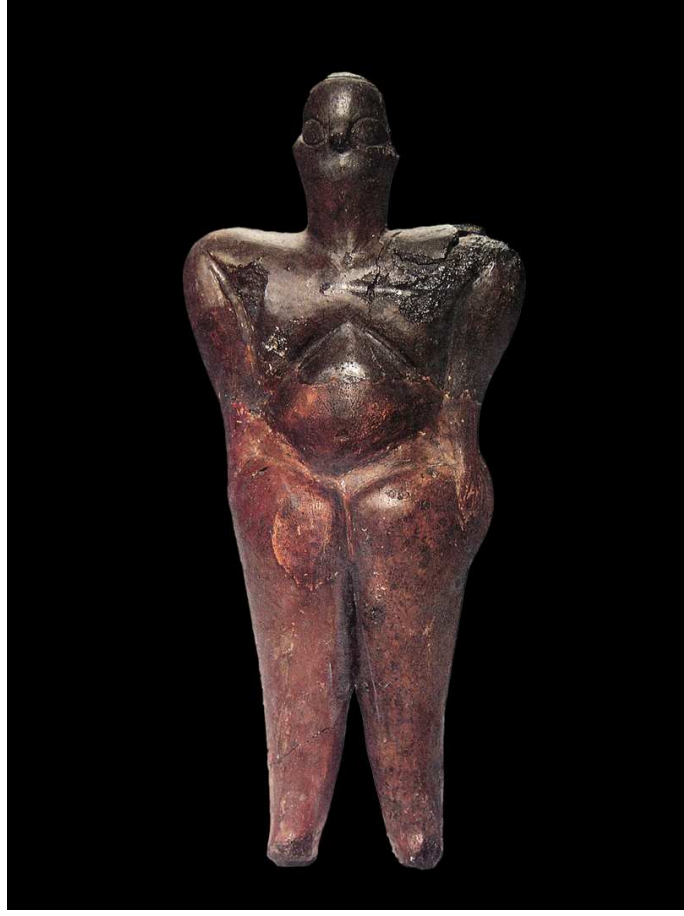
Cıvalı Taş Devri sonlarına doğru

Burdur Çevresi

Pişmiş Toprak, 9 x 8,4 x 4,6 cm.

Edirne Arkeoloji Müzesi

Burdur çevresinden bulunan, son neolitik çağ olarak tarihlenen ve Ana Tanrıça heykeli olarak yorumlanan heykel pişmiş topraktanır (Resim: 14). Heykelin başı kopmuştur. Eleriyle göğüslerini tutmaktadır. Doğal bir yaklaşımla ifadelendirilmiştir. Heykelin kasık bölgesinde bulunan çizgiler bir giysiyi veya üreme bölgesini ifade etmektedir. Heykellerin şişman olarak yorumlanması pek çok kez doğum yapmış olduğunun bir ifadesi sayılabilir. Kolların vücuda oranla zayıflığı ve parmaklardaki detayların azlığı dikkat çekmektedir.

Resim: 15

Ayakta Duran Ana Tanrıça Heykelciği

Cıvalı Taş Devri

Hacılar, Burdur

Pişmiş Toprak, Yükseklik: 24 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Burdur merkeze bağlı Hacılar höyükten çıkartılan bu heykelcik pişmiş topraktır (Resim: 15). İlk bakışta geniş omuzları ve detaylandırmaların eksikliği görülebilir. Göğüs ve karın yine belirgin ancak üreme bölgesi detaylandırılmamıştır. Figür çıplaktır. Bu heykelcikte göze çarpan bir diğer özellik ise ağzının olmamasıdır. İri gözleri vardır. Ağzının olmayışı ve gözlerinin büyüklüğü bize her şeyi gören ancak bir şey söylemeyen bir durumu ifade edebilmektedir. Ayaklar yoktur. Kollar yana doğru inmiştir.

Resim: 16

Oturan Ana Tanrıça Heykelciği

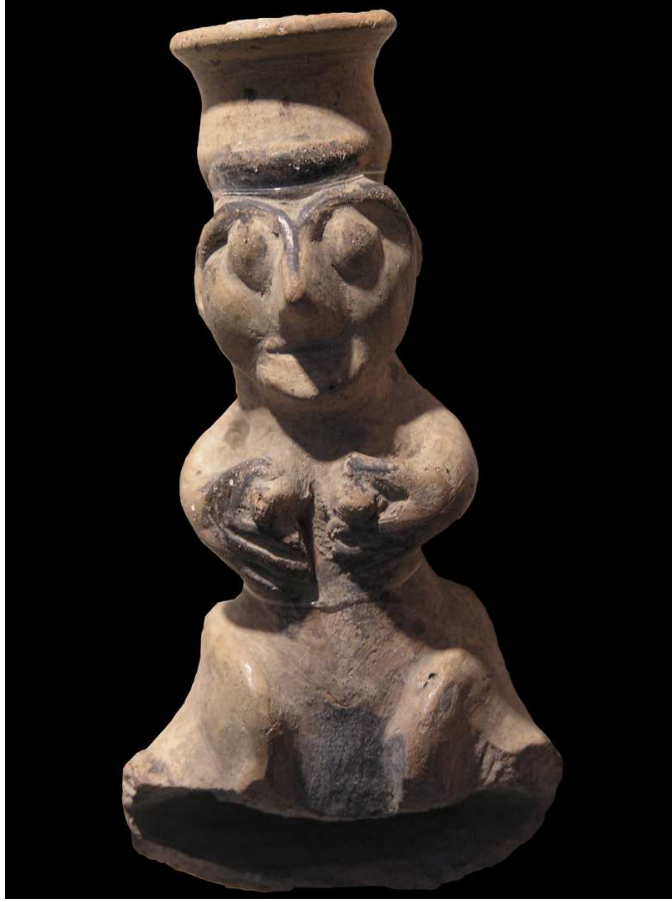
Tunç Çağı

Demircihöyük, Eskişehir

Pişmiş Toprak, 3,7 x 2,3 x 2,3 cm.

Eskişehir Arkeoloji Müzesi

Eskişehir Demircihöyük'te bulunan tanrıça heykelciğinde, kollar, bacaklar ve başın küçülerek yok olmasına karşın, gövde detaylardan arındırılarak kütleli olarak biçimlendirilmiştir (Resim: 16). Beli vücuduna oranla incedir. Göğüslerin yeterince detaylandırılmamasına rağmen, üreme bölgesi ve kalçalar abartılarak biçimlendirilmiştir. Sağ kolu kopmuş bu heykelciğin ayakları da mevcut değildir. Kol, bacak ve başın bulunmadığı heykelcikte vurgulanmak istenen üreme olduğu düşünülebilir.

Resim: 17

Kadın Heykelciği

Demir Çağı M.Ö. 18. yy.

Kültepe - Kayseri

Pişmiş Toprak, 11 x 6.3 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi Ankara

Kültepe’de ortaya çıkarılmış heykelcik bir kabın kenarında oturmuş olarak tasvir edilmiştir (Resim: 17). Kafasının üzerinde büyük bir başlık bulunmaktadır. İri gözler bulunan yüzünde kaşlar ve burun birleşmiştir. Çene sivri, yüz kemikleri gösterilmeye çalışılmıştır. Başı vücuduna oranla iridir. Omuzları olmayan figürün kolları dirsekten yay şeklinde kıvrılarak, elleri ile göğüsleri tutmaktadır. Elleri çizgilerle belirtilmeye çalışılmış ve oldukça iridir. İnce belinin sonrasında gösterilen köşeli hatlardan figürün oturduğu anlaşılmaktadır.

Resim: 18

Stilize Kadın Heykelciği

Eski Tunç Çağı

Kalınkaya, Çorum

Pişmiş Toprak, 9.3 x 5.2 x 1.7 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Kazı buluntusu olmayan Kalınkaya'dan elde edilen bu heykelcik kütleli yapıdan uzak, yassı bir yapıya sahiptir (Resim:18). Başının üzerinde başlığa benzer bir çıkıntı bulunmaktadır. Yüzü derinleştirilmiş delik ve çizgilerle oluşturulmuştur. Uzun boyunlu olan bu heykelin boynunda yer alan iki çizgi kolye betimlemesidir. İki çıkıntı şeklinde gösterilen kollar göğüsle bütünleşmiştir ve yarım dairesel çizgilerle vurgulanmıştır. İnce belli olan bu figürde göbük küçük bir delikle belirtilmiş, yarım daire formundaki alt kısmı üreme bölgesinin abartılı yorumudur.

Resim: 19

Ana Tanrıça Heykelciği

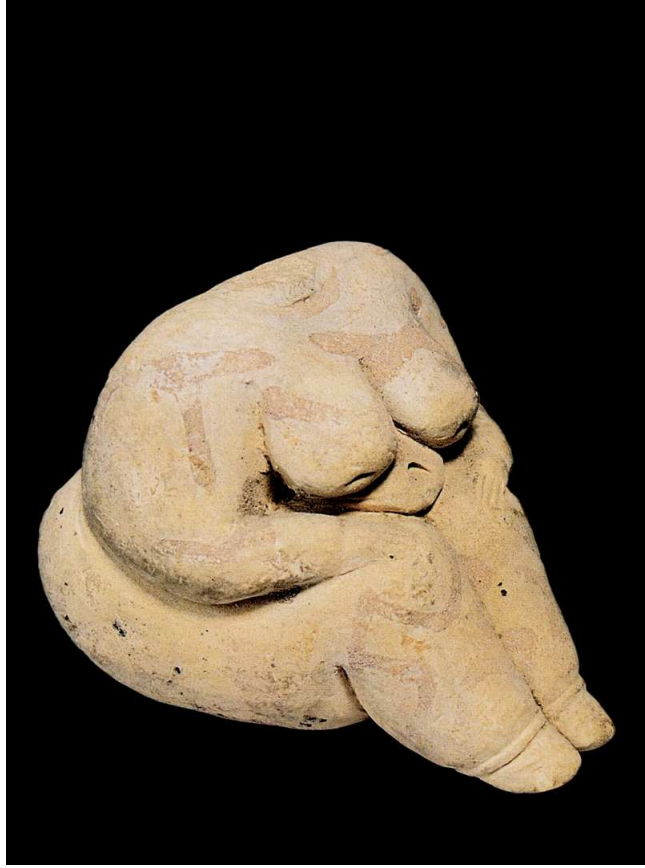
Cıvalı Taş Devri

Çatalhöyük, Konya

Pişmiş Toprak, 5.6 x 4.7 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Konya Çatalhöyük'te bulunmuş ayakta duran Ana Tanrıça heykelciğidir(Resim: 19). Başı, sol kolu ve ayakları kırıktır. Şişman ve iri kalçalı olarak betimlenen bu heykelcik, sağ kolu ile göğsünü tutmaktadır. Üzerinde bulunan iki parça kıyafetinden üstte olanı leopar desenlidir. Altta bulunan ikinci kısım giysi ise kuşak veya etek görünümündedir.

Resim: 20

Oturan Ana Tanrıça Heykelciği

Cıvalı Taş Devri

Çatalhöyük, Konya

Pişmiş Toprak, 4.1 x 5.5 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Konya Çatalhöyük'te bulunan pişmiş toprak, oturan Ana Tanrıça heykelciğidir (Resim: 20). Çıplak olarak betimlenen bu heykel gerçeğe yakın bir vücut yapısına sahiptir. Ancak el ve ayakları olduğundan küçük, detaylardan arındırılmış, parmakların çizgisel olduğu görülmektedir. Baş kopuk olan bu heykelin karın, göğüs ve kalçaları iridir. Göğüs ucu ve göbeği çukurcuklarla belirtilmiştir. Heykelciğin yüzeyinde kırmızı renkte, geometrik motifler olduğu görülmektedir. Ayak bileklerinde çizgilerle gösterilmiş kabartılar bulunmaktadır. Kollar ve bacaklar birbirine bitleştirilmiştir. El ve ayakların küçülmesiyle anaçlığın ön plana çıktığı görülmektedir.

2.3.1.2. Taştan Yapılmış Ana Tanrıça Formları

İnsanın doğayla verdiği mücadeleyi kazanmasında en önemli etken çevresinde var olan hazır malzemeyi biçimlendirme yetisi ve zekasına sahip olmasıdır. Doğada kendiliğinden var olan taş birbirine vurularak kesici aletleri icat etmiş, ardından biçimlendirerek günlük ihtiyaçlarını karşılayan eşyalar (aletler) oluşturmuşlardır. Biçimlendirilmesinin zor olmasına karşın taş oldukça dayanıklıdır. Bu malzemeyi işleme ustalığına erişen insan taşın güzelliğini, kendine has dokusunu, rengini ortaya çıkarmış, edindiği bu ürünlerde güzellik unsurunu da kullanmaya başlamıştır. İncanın geliştiği yaşama alanlarında kutsal obje en kıymetli malzemelerle yapılmış böylece değerleri ölümsüzleştirilmiştir.

İnsanlığın yerleşik düzene geçmesiyle birlikte incancı çeşitli nesnelere ifadelendirmiş, nesnelere pek çok malzemelerle simgelemiş ve yaşam alanlarında kullanmıştır. Kutsal obje her tür malzeme ile yorumlanmıştır. Taş ile biçimlendirilen bu kutsal heykelcikler zamana karşı direnç göstermiş, ölümsüzleşmiştir.

Resim: 21

Kadın Heykelciği

Eski Tunç Çağı

Beycesultan, Denizli

Mermer, 14 x 11 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Başı yoktur. Kolları kısa ve omuzlardan çıkıntı şeklindedir (Resim: 21). Bu bölgede ters “Y” harfi şeklinde çizgisel oyuk, göğüsleri işaret etmektedir. Bel içeri girinti şeklinde ve incedir. Bel hizasından geçen, çizgiyle gösterilen üçgen alan üreme bölgesidir. Belin altında kalan dairesel alanın ortasındaki dik çizgi bacakları veya üste giyilen giysiyi ifade etmektedir. Geniş kalçalı bu heykelcikte, bacaklar geniş kalçalar içerisinde hapsedilerek dikey çizgiyle gösterilmiştir.

Resim: 22

Kültepe Tipi İdol

İlk Tunç Çağı

Kültepe, Kayseri

Alabaster, 20.2 x 14.1 x 3.1 cm.

Kayseri Arkeoloji Müzesi

Küçük başlı uzun boyunlu dairesel bedenli idolün başı sağ tarafa hafif yatıktır (Resim: 22). Baş ve boyun üç boyutlu olarak işlenmiştir. Daire şeklinde gösterilen beden yassılaştırılmıştır. Bedenin üzerinde yer alan motifler kazıma olarak gerçekleştirilmiştir. Boyunda çift sıra kolye bulunmaktadır. Balıksırtı şeklinde vücutta çapraz bölünmeler, merkezi çukur daire süslemeler bulunmaktadır. Bölünmelerin sağ ve sol yanı göğüsleri, altta kalan kısmın ortasından geçen dikey çizgi ve yatay taramalar üreme bölgesini göstermektedir. Gövdenin ortasında yer alan ikiz çocuk kabartması hamileliği ve ya anneliği simgelemektedir.

Resim: 23

Beycesultan Tipi İdol

İlk Tunç Çağı

Bulunduğu yer bilinmiyor

Siyah Mermer, 12 x 6 x 0.4 cm.

Edirne Arkeoloji Müzesi

Siyah mermerden keman formuna benzer yapıda idol (Resim: 23). İnce uzun boynu silindirik olarak biçimlendirilmiştir. Yassı olarak şekillendirilmiş vücut, boynun bitiminden belirginleştirilmiş omuzla başlamaktadır. Omuz kolla bütünleştirilmiştir. Omuzdan sonraki incelleme beli oluşturur. Belden sonra yarım daireye benzer yapı vücudun belden aşağı bölümünü betimlemektedir.

Resim: 24

Beycesultan, Kusura Tipi İdol

İlk Tunç Çağı

Afyon Burhaniye Köyü, Şükrü Aslan Tarlası

Mermer, 13.1 x 7.2 x 0.6 cm.

Afyon Arkeoloji Müzesi

Yuvarlak başlı uzun boyunlu, yassı şekilde kadın idolü (Resim: 24). Başın sol yanında saça benzer çıkıntı yer almaktadır. Uzun boyununun ortasında dairesel bir kırık bulunmaktadır. Boynunun bitiminde omuzla bütünleşmiş, sağ ve sol yanda kol çıkıntıları yer almaktadır. Kollardan sonra, kürek şekline benzer vücut yer alır.

Resim: 25

Ana Tanrıça Heykelciği

Cıvalı Taş Devri

Çatalhöyük, Konya

Siyah taş, 15.5 x 7 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Siyah taştan yapılmış çıplak, ayakta duran Ana Tanrıça heykelciği (Resim: 25). İri başının tepesinde saçları şapka şeklindedir. Gözler ve kaşlar birer çizgiyle gösterilmiştir. Burun belirgin, kulak çıkıntı şeklindedir. Göğüsleri belirgin olan bu heykelin kolları karnının üzerinde birleşmiştir. Bel kavisinden sonra geniş kalçalar göze çarpar. Bacaklar dikey inen derin bir çizgiyle ikiye ayrılmış olup, ayaklar işlenmemiştir.

2.3.1.3. Metalden Yapılmış Ana Tanrıça Formları

Tarih öncesi dönemlerde üretim ve toplum yapısındaki gelişmeler bakır ile kalayı karıştırma bilgisi ve onu işleme becerisiyle insanlığı geri dönüşü olmayan bir yolda hızla ilerlemesine neden olmuştur. Bu buluş sayesinde daha güçlü ve kesici aletlerin yanında detayların büyük bir ustalıklarla işlendiği kullanım ve süs eşyaları üretilmeye başlanmıştır. Bu döneme kadar insanlar basit toplumsal yapı içerisinde anlık ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik gündelik, bireysel aile için yapılan işler yerini alanında ustalaşmış, işini incelikle yapan zanaat gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu da toplumun sosyal ve kültürel alışkanlıklarını kökten değiştirmiştir. Bakır madeninin işlenmesiyle başlayan tuncun kimyasını keşfetme serüveniyle devam eden, altın ve gümüş gibi değerli madenlerin işleme becerisine sahip olan ve bunları kıymetli ve kutsal eşyalarda kullanan, ardından daha sert maden olan demiri keşfeden insanoğlu günümüz teknolojisinin temel taşlarını atmış bulunuyordu. Dönemin toplum yapısında her alana giren tunç, gümüş, altın ve diğer madenler kutsal eşyalarda da kendisini göstermiştir.

Toplumun karmaşık yapısıyla değişen inanç sisteminde de karşılaşılan çeşitlilik, Ana Tanrıça idol ve heykelciklerinde de kendini gösterir. Bu döneme kadar geniş kalçalı daima hamile, iri göğüslü, şişman heykelcikler aşağıdaki resimlerde de görüleceği üzere zayıf, yassı idol ve heykelciklere dönüştüğü, üslubun değiştiği gözlenir. Aşağıda seçilen örneklerin üç tanesinin mezarlara ölü hediyesi olarak bırakıldığı bilinmektedir, diğer ikisinin de şahıslardan alınmıştır. Ölü hediyesi olarak konulan bu idollerin dönem insanı için ne kadar kutsal ve değerli olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Resim: 26

İkiz İdol, Mezar Buluntusu

Cıvalı Taş Devri

Alacahöyük, Çorum

Altın, 4 x 4 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

El ele tutuşan iki figürinden oluşan idol (Resim: 26). Yarım daire olan başların üzerinde gözler iki kabartma halinde gösterilmiştir. Bu dairesel kabartmaların vücudun çeşitli yerlerinde düzenli olarak yer aldığı görülmektedir. Kısa kalın boyunlu olan bu idolün göğüsleri dairesel olarak dekupe edilerek gösterilmiştir. İnce uzun olan beli, kürek şeklindeki bedene bağlanmıştır.

Resim: 27

Çocuğunu Emziren Kadın Heykelciği, Mezar Buluntusu

Eski Tunç Çağı

Horoztepe, Tokat

Bronz, 21.5 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Ayakta duran çıplak, çocuğunu emziren kadın heykelciği (Resim: 27). Başının iki yanında büyük kulakları vardır. Kulaklarında küpe deliğine benzer delik bulunmaktadır. Saçlar belirtilmemesine rağmen, başın sağ arkasında topuza benzer çıkıntı yer almaktadır. Gözleri iri ve çukur bir yapıya sahip, burnu basık, ağzı derin bir yarık şeklindedir. Yüzü ifadesizdir. Sağ kolu emzirdiği bebeğinin bacaklarının arasından geçmiş diğer eliyle de başını tuttuğu bebeğini göğsüne bastırmaktadır. Sağ göğsü açıktadır. Zayıf olan bedenine bakıldığında çıkık bir kalçaya sahiptir. Doğal bir üslupla yapılan bu heykelciğin ayakları vücuduna oranla iridir.

Resim: 28

Şematik Kadın Figürünü, Kazı Buluntusu Değil

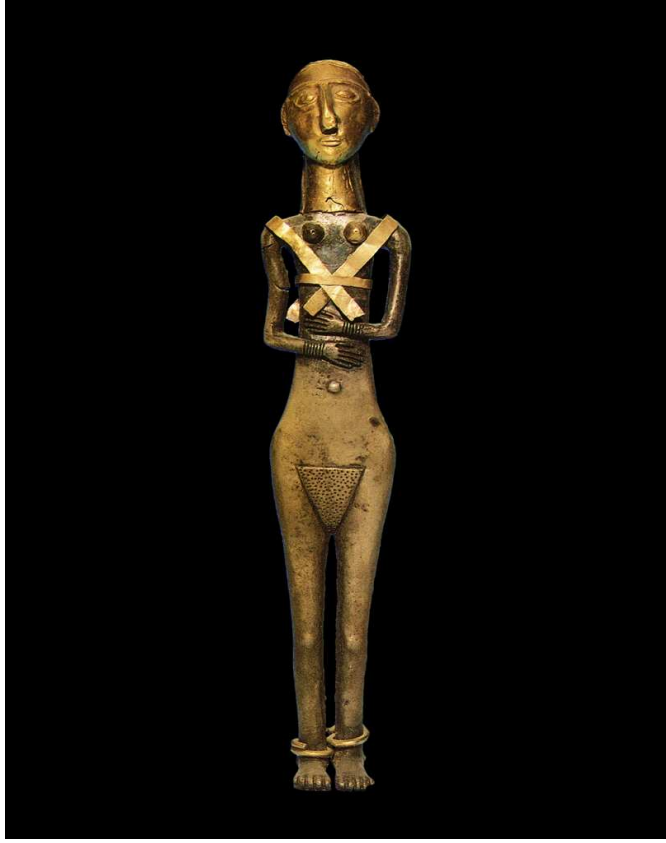
Eski Tunç çağı

Göller Bölgesi

Bronz, 4 x 2.8 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Bronzdan yapılmış kadın figürünü (Resim: 28). Hilal şeklindeki başının ortasında bir delik bulunmaktadır. İnce olan boyun yaprak formuna benzer gövdeye bağlanır. Vücudun sağ ve sol yanında eksik parçalar vardır. Figürün tamamına bakıldığında ayakta duran tanrıça formuna benzemektedir.

Resim: 29

Kadın Heykelciği, Kazı Buluntusu Değil

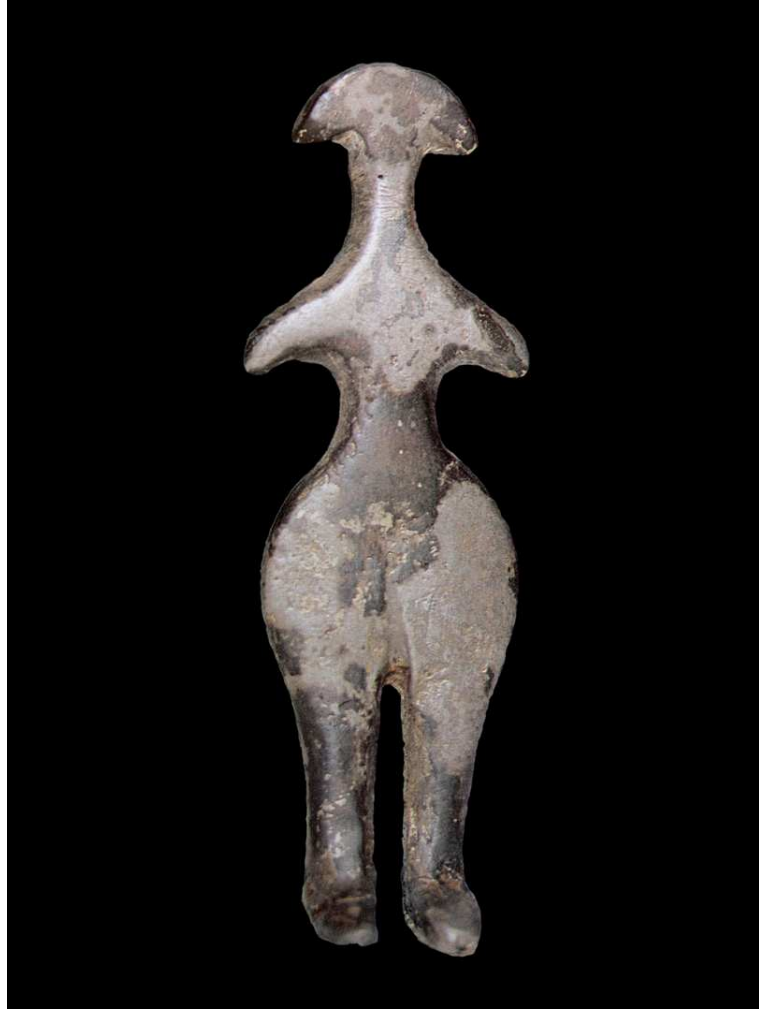
Eski Tunç Çağı

Hasanoğlan,

Elektrum-altın, 25 x 5 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Elektrum ve altından yapılmış, ayakta duran çıplak kadın heykeli (Resim: 29). İlk bakışta somut bir yaklaşım sezinlenirken, yoğun bir stilizasyonla karşılaşılır. Dudaklarına et kalınlığı, gözlerine hacim verilmiştir. İri bir burnu bulunmaktadır. Zayıf kolları karında buluşmuştur. Göğüsler omuza yakın bir noktadadır. Çapraz olarak tutturulmuş altın şeritler, muhtemel kıyafetidir. Elleri küçük her iki kolunda da bilezikleri bulunmaktadır. Göbek deliği dairesel çıkıntılıdır. Üçgen şeklinde noktalarla bezeli yapı, üreme organıdır. Diz kapakları ayak bileklerine yakın, her iki ayak bileğinde de altın halhal bulunmaktadır. Eller ve ayaklar detaylı olarak işlenmeye çalışılmıştır.

Resim: 30

Stilize Kadın Heykelciği, Mezar Buluntusu

Eski Tunç Çağı

Alacahöyük, Çorum

Gümüş, 7 x 2.1 cm.

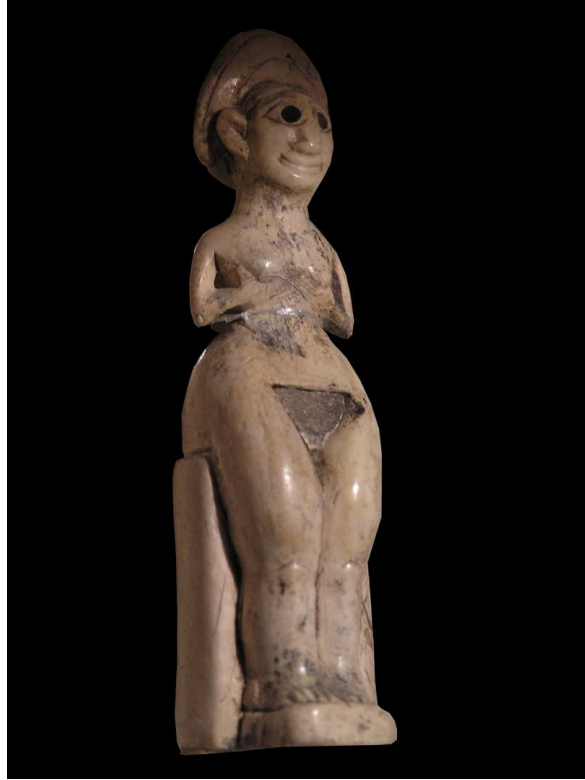
Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Gümüştten yapılmış stilize kadın heykelciği (Resim: 30). Yassı olan bu heykelciğin yarım daire şeklindeki başı ince bir boyunla vücuda bağlanmaktadır. Omuzla birleştirilmiş kollar, sağ ve sol yandadır. İnce bir beli ve geniş kalçaları vardır. Bacakları derin bir yarıkla birbirinden ayrılmıştır. Ayaklar küteseldir.

2.3.1.4. Alternatif Malzemelerden Yapılmış Ana Tanrıça Formları

İnsan tarih sayfasında ilk ortaya çıktığı andan itibaren çevresindeki şartları değiştirmeye ve iyileştirmeye çalışmıştır. Her tür malzemeyi işleyerek hayatını kolaylaştıracak icatlar yapmıştır. Hazır malzemeleri yontarak alet üretmiş, toprağı işlemiş, hayvanları evcilleştirmiş, kısacası hayatını kolaylaştırmak için imkanlarını zorlamıştır. İncancını ifadelendirebilmek için kilden, taştan metalden objeler üretmiş, geliştirmiş, süslemiş evinde veya üzerinde taşımıştır. Zamanla çevresindeki diğer malzemelere yönelmiş, kendince değerli ya da özel bulduğu alternatif malzemeleri de bu amaçla kullanmıştır.

Bu başlık altında örneklenmiş üç adet Ana Tanrıça heykelciklerinden birincisi fildişi heykelcik Ankara'dan, ikincisi kemik heykelcik Antalya Burdur çevresinden, son sedef heykelcik ise Kayseri'den bulunmuştur. Bu heykelcikler bize dönem insanının ticaret yaptığı veya bir noktadan diğer noktaya seyahat ettiğini ve bu yolla elde ettiği malzemelere değer atfederek inanç objesine dönüştürdüğünü göstermektedir. Ana Tanrıça heykelcikleri çoğunlukla kil, taş ve metal malzemelerle üretilmiştir. Fildişi ve kemik gibi malzemelerin Ana Tanrıça heykelciklerinde malzeme olarak kullanılması iki farklı düşünceyi uyandırır. Kil, taş, metal gibi malzemelerin biçimlendirilebilme ve bulma kolaylığı olması nedeniyle yaygın olarak üretilirken, sedef, fildişi ve kemik gibi farklı sayabileceğimiz Ana Tanrıça heykelciklerinin az bulunur olması bu malzemelerin bulunma ve işleme zorluğu yani; alet kullanma bilgisi ve becerisine bağlı olarak ortaya çıktığını da düşündürmektedir.

Resim: 31

Tanrıça Heykelciği

M.Ö. 18. yy. 2. yarısı

Kültepe, Kayseri

Fildişi, 9.3 x 2.4 x 2.3 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Arkalıksız tahtta oturan fildişi Ana Tanrıça heykelciği (Resim: 31). Başında bir şapka bulunmaktadır. Başının üzerinde şapkadan açıkta kalan kısımda saçları ortadan ayrılmış, sol ve sağ yana yatırılmıştır. İri badem gözlerinin, göz bebekleri boşaltılmıştır. Alınla birleşik iri bir burnu bulunmaktadır. Büyük ve yayvan ağızda tebessüm ifadesi vardır. Kulakları normal oranlardan büyüktür. Kalın bir boyna sahip olan bu heykelcik dar omuzlar ve omuzlardan aşağı inen oldukça zayıf kollar, dirsekten kırılarak küçük ellerle göğüslerini tutmaktadır. El ve ayak parmakları detaylandırılmaya çalışılmıştır. Beli ince, kalçaları geniştir. Koyu bir renkte üçgen şeklinde üreme organı farklı bir parça olarak yerleştirilmiştir. Kalın bacakları dikey bir çizgiyle ayrılmıştır.

Resim: 32

İdol

İlk Tunç Çağı

Antalya- Burdur Çevresi

Kemik, 10 x 3.5 x 0.4 cm.

Antalya Arkeoloji Müzesi

Kemikten yapılmış yassı idol (Resim: 32). Yuvarlak başının sağ yanı kırıktır. Uzun boynu baştan daha büyük dairesel bir yapıya bağlanmıştır. Tüm vücut baş, boyun ve gövdeyi oluşturan, başa benzeyen dairesel yapıdan oluşmaktadır. Bu derece yalın bir biçime indirgenen idol örneğidir.

Resim: 33

Şematik Kadın Heykelciği

Eski Tunç Çağı

Ahlatlıbel, Ankara

Sedef, 2.6 x 1.8 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Kırık boyunlu sedeften yapılmış, stilize kadın heykelciği (Resim: 33). Yassı olarak biçimlendirilmiş vücut, boynun bitiminden belirginleştirilmiş omuzla başlamaktadır. Omuz kolla bütünleştirilmiş, omuzdan sonraki incelme beli oluşturmuştur. Yarım daireye benzer yapı, vücudun belden aşağı bölümünü oluşturmaktadır.

2.3.2. Ana Tanrıça Heykellerinde Teknik ve Biçimsel Değişim Süreci

Neolitik dönemde Anadolu'nun ortasında kurulan ve bilinen en eski yerleşim yeri olan Çatalhöyük, Ana Tanrıça inancının ve heykelciklerinin merkezidir. Gerçekçi bir üslupla biçimlendirilen bu heykelcikler diğer neolitik ve sonrası yerleşim yerlerinde de varlığını sürdürür. Tüm Anadolu'da Ana Tanrıça inancı hakim olsa da heykelciklerin biçimlendirilmelerinde farklılıklar görülür. Ancak her ne kadar anlatım dili değişse de hepsinde ortak olarak görülen neolitik insanının yalın bakış açısıdır.

Aradan geçen zaman, yeni keşifler toplum yapısını değiştirmiş, pek çok kolaylıklar sunmuş, bunun yanında toplumun yapısında karmaşık ilişkiler ortaya çıkmıştır. Kullanılan araç ve gereçlerde fonksiyonel olması kadar estetik olmasına da çalışılmış, incelikli eşyalar üretilmiştir. İnanç sisteminin özü aynı kalmasına rağmen, içeriği daha karmaşıklaşmış ve soyut imgeler yüklenmiştir. Buna bağlı olarak inanç objeleri de değişime uğramıştır.

Ana Tanrıça'nın büründüğü yeni biçim, temel olarak aynı olmasına rağmen görünüşte tamamiyle farklıdır. Bu farklılık Tanrıçanın bütün detaylardan arındırılarak olabilecek en yalın anlatım biçimine dönüşmesidir. Özünde bereket, üreme ve bolluk imgelerinin, biçimsel karşılığı olmasına karşın, inceltilmiş, kolaylıkla taşınabilir hale getirilmiş bir veya birkaç geometrik şeklin birleştirildiği minik heykelcikler haline dönüşmüştür.

Bu bölümde yer alan heykelcik ve idoller ikili veya üçlü gruplar halinde sıralanmaktadır. Bu gruplandırma heykelciklerin – oturur, ayakta, ikiz vb.- biçim ve hareketlerine göre yapılmıştır. Seçilen bu heykelcik gruplarının her biri kendi içerisinde zaman ve biçim yönüyle değerlendirildiğinde somuttan soyuta doğru bir değişim gösterdiği görülmüştür. Hitit İmparatorluğunun Anadolu'ya kök salması ve Asur Ticaret kolonileri nedeniyle Mezopotamya ile başlayan ticaret ilişkisi, bir süre sonra kültürler arası alış verişe dönmüştür. Demir çağına kadar soyutlaşan Ana Tanrıça heykelciklerinin, bu tarihten itibaren yeniden somut bir yapıya büründüğü ve hatta bu figüratif anlatım diliyle gerçeğe yakın heykelcik örnekleri verildiği görülmüştür. Modern sanatla birlikte yeniden ortaya çıkacak soyutlama eğilimi şimdilik tamamlanmış olur.

Resim: 34

Oturan Ana Tanrıça Heykelciği

Neolitik Dönem

Çatalhöyük, Konya

Pişmiş Toprak, 6,6 x 6,6 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 35

İdol

Eski Tunç Çağı

Alişar, Malatya

Pişmiş Toprak, 6.9 x 3,6 x 1,6 cm

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 36

İdol

İlk Tunç Çağı

Batı Anadolu Bölgesi Olduğu Sanılıyor

Mermer,

Edirne Arkeoloji Müzesi

Bağdaş kumar pozisyonunda, elleri göğüslerini tutan Tanrıça, olabildiğince gerçekçi bir üslupla biçimlendirilmiştir (Resim: 34). Sonraki Ana Tanrıça heykelciğinde göğüsleri tutan eller stilize edilerek dirsek çıkıntısı gösterilmiş ve detaydan arındırılmıştır. Belden aşağısı eliptik bir yapıya sahiptir. Geri kalan bölümlerde yine gerçeğe yakın bir yüz işlenmeye çalışılmıştır (Resim: 35). En son seçilen heykelcik örneğinde ise tamamiyle soyutlama söz konusudur (Resim: 36). Baş sadece daire şekline dönüştürülmüş, kollar dirsekten kırılmış. Altta kalan dairesel yapı ise gövdenin oturur durumda olduğunu gösteren geometrik yapıdadır (s. 56).

Resim: 37

Ana Tanrıça Heykelciği

Neolitik Dönem

Çatalhöyük, Konya

Alabaster, 5,5 x 3 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 38

İdol

Eski Tunç Çağı

Kültepe, Kayseri

Mermer, 9,2 x 10,2 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Hamile Ana Tanrıça heykelciği, hamile olduğunu ellerini karnında birleştirmesinden tahmin ediyoruz. Baş ve bedenden oluşan bu figürün temelde nesnel yaklaşılmasına karşın, çok fazla detaylandırılmamıştır (Resim: 37). Hamilelik durumu bu tip heykelciklerde eller karına götürülerek vurgulanacağı gibi Hacılar veya Çatalhöyük heykelciklerinde olduğu gibi karının iriliğiyle de vurgulanmaktadır (Resim: 38). Bu durum Kültepe tipi idollerde daire formuna dönüştürülerek ortasında yapılan kabartmayla hamilelik vurgulanmıştır. Bu idolün diğer Kültepe tipi idollere benzer başının olduğu söylenebilir (s.57).

Ayakta ve elini göğüslerinin altında birleştirmiş Ana Tanrıça heykelciği gerçekçi bir üslupla yapılmıştır. Baş ve ayakları yoktur. Üreme bölgesi karın ve bacakların birleşmesiyle oluşturulmuş, üçgen biçimde gösterilmiştir (Resim: 39). Heykelcikte kollar dirseklerden kırılarak vücutla birleşmiştir. Bel kavisinden itibaren yarım daire şeklinde bir yapı bulunur. Bu yapının yüzeyi ters V biçiminde gelişi güzel çizgilerle taranmıştır. Bu tarama üreme bölgesinin abartılı soyutlamasıdır. Kollar boyun ve göğüsler X şeklinde çizgilerle birbirinden ayrılmıştır. Tunç Çağının başlarında görülen bu Ana Tanrıça soyutlamasında detaylı bir biçimlendirmeye gidilmemiştir (Resim: 40). Tunç Çağının ortalarına denk gelen heykelcikte ise (Resim: 41) yalın ve kontrollü bir soyutlama görülmektedir. Kütleli bir yapıya sahip olmakla birlikte derin olmayan çizgilerle birbirinden ayrılmıştır (s. 59).

Resim: 39

Ana Tanrıça Heykelciği

Cıllalı Taş Devri

Çatalhöyük, Konya

Pişmiş Toprak, 4,6 x 3,2 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 40

Şematik Kadın Heykelciği

Eski Tunç Çağı, M.Ö. 3. bin yılı başı

Ahlatlıbel, Ankara

Pişmiş Toprak, 6,7 x 4,1 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 41

Şematik Kadın Heykelciği

Eski Tunç Çağı, M.Ö. 3. bin yıl ilk yarısı

Beycesultan, Denizli

Mermer, 14 x 11 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 42
İkiz Tanrıça Heykelciği
Neolitik Dönem
Çatalhöyük, Konya
Mermer, 17,2 x 9,7 cm.
Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 43
Kültepe Tipi İdol
İlk Tunç Çağı
Kültepe, Kayseri
Alabaster, 17,9 x 13 x 1,5 cm.
Kayseri Arkeoloji Müzesi

İki figürün tek bir küttele birleştirilmesiyle oluşturulmuş bu ikiz Tanrıça heykelciği anne ve kızını temsil etmektedir (Resim: 42). Neolitik çağa ait bu ikiz Tanrıça heykelciği bilinen en eski örneklerdendir. Bu heykel soyutlamalarına Kültepe tipi idollerde rastlanmaktadır (Resim: 43). Dairesel bir gövdeden çıkan uzun iki boyun birbirine birleşik başlardan oluşmaktadır. Dairesel biçim üzerindeki süslemeler vücudun çeşitli bölümlerini simgelemektedir.

Resim: 44

Ana Tanrıça Heykelciği

Cıvalı Taş Devri

Çatalhöyük, Konya

Pişmiş Toprak, 2,6 x 1,4 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 45

Oturana Ana Tanrıça Heykelciği

Erken Kalkolitik Dönem

Can Hasan, Karaman

Pişmiş Toprak, Yükseklik, 10,6 x 7,3 cm.

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 46

İdol

Eski Tunç Çağı

Karataş, Semayük

Mermer, 13,9 x 6,7

Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Oturur konumda biçimlendirilen Tanrıça heykelciğinin vurgulanmak istenen yerlerin dışında detaylara önem verilmemiş olmasına rağmen gerçekçi bir yorumlamadır (Resim: 44). Bir platform üzerinde oturur vaziyette gösterilen ellerini dizlerinin üzerinde birleştirmiş, Tanrıça heykelciğinin uzun boynunun üzerindeki başı kırıktır (Resim: 45). Boyundan aşağı bölümü detaylandırılma eğilimine rağmen dikdörtgenimsi bir yapıdadır. Resim: 46’da görülen idolde yukarıdaki resimlerde görülen heykelciklerin soyutlanmış halidir. Dairesel olarak verilen baş konik bir boyunla dikdörtgen gövdeye bağlanmıştır (s. 61)

Ayakta dik bir şekilde duran Ana Tanrıça Heykelciği elleri ile göğüslerini tutmaktadır (Resim: 47). Bu heykelcikte detaylandırılmanın gövde de olduğu görülür. Bu heykelciğin soyutlaması Resim: 48’deki gibidir. Boyun başla birleşmiş, konik bir çıkıntı şeklindedir. Dirseklerden kırılmış kollar sağ ve sol yana birleştirilmiştir. Bacaklar ayrı bir şekilde, yıldızı da andırmaktadır (s. 63).

Resim: 47
 Boyalı Ana Tanrıça Heykelciği
 Erken Kalkolitik Dönem
 Hacılar, Burdur
 Pişmiş Toprak, 8,8 x 5,6 cm.
 Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

Resim: 48
 Kadın Figürini
 Geç Kalkolitik Çağ
 Can Hasan, Karaman
 Mermer, 10x5 cm.
 Anadolu Medeniyetleri Müzesi, Ankara

2.4. Ana Tanrıça Heykelciklerinin Günümüz Türk Heykel Sanatçılarınca Yorumlanması

Yüzyıllar boyu Anadolu topraklarında yaşatılan Ana Tanrıça inancı çeşitli formlarla ifadelendirilmiş, farklı adlarla anılmış, saygı görmüş, adaklar sunulmuş, dualar edilmiş hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Zaman içerisinde Anadolu yarımadasında uygarlıkların isimleri, yaşam tarzları değişmiş ve buna bağlı olarak inanç biçimleri de değişiklikler göstermiştir. Bu uygarlıkların yaşayış biçimleri değiştikçe, özellikle tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasıyla Tanrıça varlığı unutulmuş, dış koşullar onları ve onlardan kalan izleri toprak altına gizlemiştir. Modern çağ insanının merakı, onları yeniden gün ışığına çıkarmış, ancak aradan geçen zaman pek çok gerçeğin unutulmasını engelleyememiştir. Birçok gizemi içinde barındıran bu heykelcikler belki de, bu özellikleri nedeniyle günümüzde ilgi odağı haline gelmişlerdir.

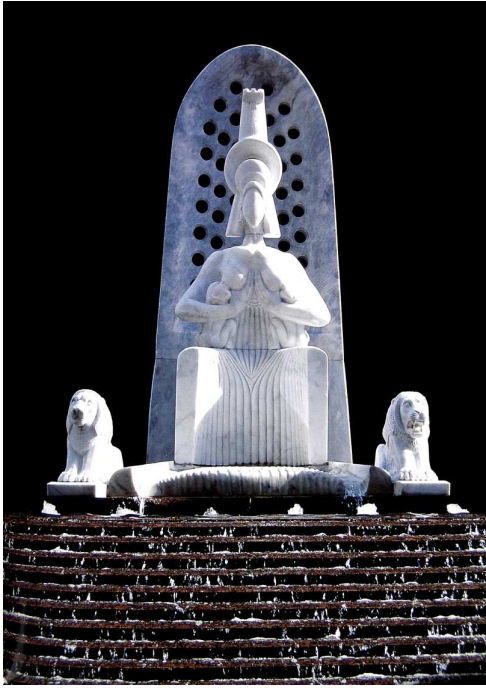
Günümüz müzelerinde camekanların ardında büyük bir hayranlıkla izlediğimiz heykelcik ve idollerin salt estetik kaygılarla yapılmadığı bir gerçektir. Büyük bir doğallık ve içtenlikle yapılan bu yorumlamalar dini ritüellerin bir parçası olarak gündelik hayatın içerisinde yer almıştır. İlk bakıştaki kolay anlaşılabilirlik ve yalınlığın ardında simgesel pek çok anlam içermektedirler.

Dini ritüellerin bir parçası olarak kabul ettiğimiz bu biçimlendirmeler henüz çözümlenememiş gizemiyle günümüz insanı için ilgi odağı durumuna gelmiştir. Bu cazibeye en kolay kapılanlar ise sanatçılar olmuşlardır. Sanatçıların yeniden yorumlayarak hayat verdikleri Ana Tanrıça kavramı geçmişle gelecek arasında bir köprü görevi görmüştür. Geçmişten günümüze yepyeni bir yorumlamayla ortaya çıkan Tanrıça heykelleri günümüz sanatçılarının elinde farklı görünümleriyle hayat bulmuşlardır.

Aşağıda Ana Tanrıça yorumlamaları yapmış veya yapıtlarında Ana Tanrıça izlerinin varlığını saptayabildiğimiz günümüz çağdaş Türk heykeltıraşlarından örnekler seçilmiştir. Sıralamaları ise sanatçıların soy isimlerine göre alfabetik olarak verilmiştir.

Sanatçıların yapıtları ile birlikte verilen Ana Tanrıça heykelcikleri, o yapıt ile birebir örtüşmekten çok, yapıt ile ilişkilendirilebilecek en yakın örneklerden bir tanesidir. Bu ilişkilendirmelerle seçilen sanatçıların Ana Tanrıça heykeli veya düşünsel - biçimsel alt yapısında Ana Tanrıça duygusu uyandıran heykellerinden örnekler seçilmiştir.

2.4.1. Mehmet AKSOY

Resim: 49 Mehmet AKSOY
Kibele Çeşmesi, Mermer, İstanbul, 2001

Resim: 50
Tahtta Oturan Ana Tanrıça Heykelciği

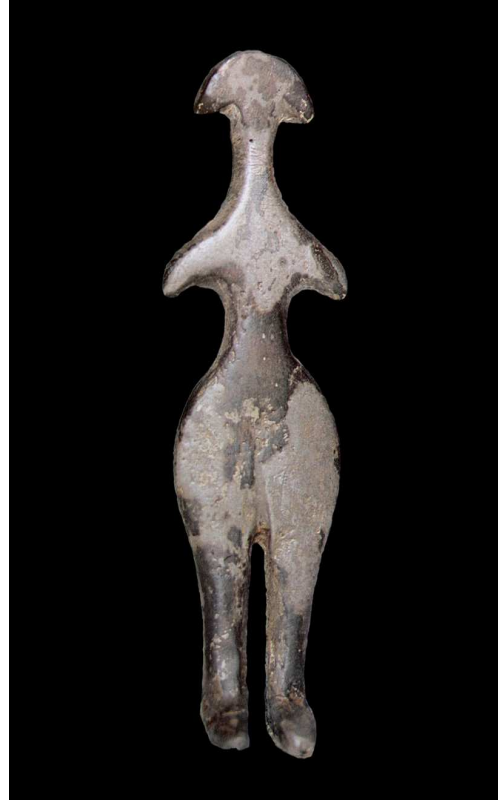
Dört bölümden oluşan bu heykel grubu, Resim: 50'deki Ana Tanrıça heykeliyle doğrudan ilişkilidir. Heykelin arkasındaki delikli yapı, heykelin merkezinde oturur durumdaki Ana Tanrıça'ya tahtta oturuyormuş izlenimi vermektedir. Heykelin basamaklı bir yapı üzerine yerleştirilmesi, bu etkiyi güçlendirmektedir. Sağ ve sol yanındaki aslanlar, Tanrıça'nın gücünü, koruyuculuğunu ve doğaya hakimiyetini betimler. Kollarının altındaki iki çocuğu emzirmesi ve ayaklarının altından akan su bereketi simgelemektedir. Başının üzerinde taşıdığı kule, şehirlerin de koruyucusu olduğunu gösterir. Heykelin tüm bu detaylarında çoğunu Anadolu topraklarında yaşamış uygarlıkların Ana Tanrıça simgelerini buluruz. Ama heykelin asıl kaynağının Çatalhöyük kazılarında bir tahıl deposundan çıkarılan tahtta oturan Ana Tanrıça heykelciği olduğunu söyleyebiliriz. "Kibele Çeşmesi, son dönemde Anadolu Uygarlıkları'na ve mitolojiye duyduğu ilginin çağdaş bir yapıya yansımasıdır. Binlerce yıllık geçmişine dayanan söylencelerden bu güne uzanan ana tanrıça Kibele, doğurganlığın, bereketin, üretimin bir simgesi olarak sanatçının yaratıcılığıyla yeniden hayat bulmuş, heykelle mekan arasında bütünlük ve uyum sağlamıştır."⁴⁰

⁴⁰ Ayla ERSOY, 500 Türk Sanatçısı Plastik Sanatlar, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2004) s.28

2.4.2. Koray ARİŞ

Resim: 51 Koray ARİŞ
İsimless, Kurşun-Kösele, 1993

Resim: 52
Stilizize Kadın Heykelciği

Resim: 51’de görülen heykelin Resim: 52’deki heykelciğe göndermede bulunduğu düşünülse de, aslında bilinen tüm Alacahöyük stilize kadın heykelcik ve idollerinin izlerine rastlanmaktadır. Sanatçının çalışması (Resim: 51), stilize kadın heykelciği ile pek çok benzerlik göstermektedir; Baş, omuz, bel, kalça ve bacak yapısının hemen hemen aynı olduğu söylenebilir. Heykellerinde malzeme olarak genellikle kösele, ahşap ve metal kullanan sanatçının bu eseri, Tunç Çağı Ana Tanrıça idollerinin çağdaş bir yorumu olarak nitelenebilir (Resim: 51). “Heykellerde ana tema hep insan gövdesidir. Biraz genellersek, insan gövdesi, değişik biçimsel sentezler içinde de olsa, Kübizmden Moore’a ve sonrakilere dek çağdaş plastiğin hep temel konusu olmuştur ve insana Ege’nin eski arkaik dönemlerini hatırlatır. Bu vücutlar bir yandan muhteşem Akdeniz adalarının antik çağ tanrıçalarını canlandırırken, öte yandan da “günümüz” kadınının antik yorumlarını oluşturur.”⁴¹

⁴¹ Türkiye’de Sanat Plastik Sanatlar Dergisi, sayı.14, Mayıs/Ağustos 1994

2.4.3. Ertuğ ATLI

Resim: 53 Ertuğ ATLI
Ana Tanrıça, Bronz

Resim: 54
Oturan Ana Tanrıça Heykelciği

Üç birimden oluşan bu heykel (Resim: 53), Resim: 54'deki heykelle ilişkilendirilebilir. Her iki heykelin silüeti, tahta oturuş biçimi, başındaki dairesel yapı, baş, eller ve ayakların duruşu oldukça benzerdir. Her ikisinin de aynı malzemedен olduğu bu heykelde, sanatçı belden yukarı kısmını boşluk olarak yorumlarken tahtın altında yer alan iki kademeli basamaklı platformları köşelerinden bastırmıştır. Bu iki platformun köşelerinden yere basması ve tahtın üstünde yer alan dairesel yapı içerisinde oluşturulan boşluk yerden yükselme hissi uyandırmaktadır.

Hitit İmparatorluğu dönemine ait bu heykelciğin (Resim: 54) başında yer alan dairesel yapının güneş izlenimi uyandırmasıyla Güneş Tanrıçası Arinna'ya (Hepat) bir gönderme olduğu da söylenebilir. "Hitit Heykellerinin, tarihte bilinen en eski uygarlık merkezi Anadolu'ya ait olması, bugün bu topraklarda yaşayan bir sanatçı olarak kişisel çalışmalarına olan yansımalarında da doğal bir bağlantı süreci içinde ortaya çıkmıştır. Çalışmalarımın özünü oluşturan tema Hitit Sanatı sembollerinin anlam ve biçim sentezleridir."⁴²

⁴² Atlı, E., *Hitit Heykellerindeki Sembollerin Yapıtlarına Yansımaları*, Sanatta Yeterlilik Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002

2.4.4. Tamer BAŞOĞLU

Resim: 55 Tamer BAŞOĞLU
Kibele, Andezit, 1991

Resim: 56
İdol

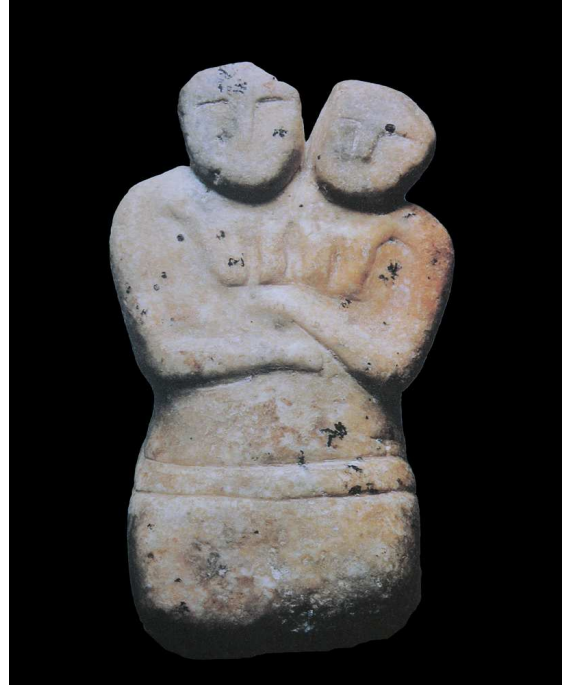
Bir çakıl taşı üzerine rölyef etkisinde yapılan heykel (Resim: 55) kadın silüetidir. Heykel Anadolu Neolitik ve Kalkolitik dönem ana Tanrıça Heykellerindeki gibi çıplaktır. İlk Tunç Çağına ait olan heykelcik (Resim: 56) bir idol soyutlamasıdır. Yüzeysel kazımaları ve heykellerin dairesel (eliptik) yapılarındaki benzerlik ortaktır. Bu heykelcikte var olan göz ve kol kazımaları göze çarpar. Aynı benzer kazımaları daha detaylı ve somut bir biçimde Resim: 55'deki heykelde de gördüğümüz söylenebilir. “Yüzyıllar boyunca doğanın işlediği irili ufaklı çakıl taşlarına kazınmış rölyefler... Muhtelif boyutlarda, en küçüğü 10 cm., en büyüğü 20 cm. çapındaki taşların ya da kiremit parçalarının üzerine özenle, tutkuyla yontulmuş figürler... Doğanın sonsuza kadar biçimlendirmeye devam edeceği bir çakıl taşı, Tamer Başoğlu'nun elini attığı andan itibaren adı gibi biçimini de değiştiriyor; uzun ve sabırlı bir süre sonunda yeni bir hayat kazanıyor ve adeta bir ninnolo antico olarak, o uyumlu ve uzun yılların oluşturduğu doğal formunun içinde yeni bir form ifşa ediyor. İçine gizlenmiş mitolojik dokunuşların, antik öykülerin ardında belli belirsiz de olsa emsalsiz bir sezgi gücü ve var etme çabası algılanıyor.”⁴³

⁴³ Tamer Başoğlu Retrospektif, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010) s.10,12

2.4.5. Berika İPEKBAYRAK

Resim: 57 Berika İPEKBAYRAK
Hereke, 2003

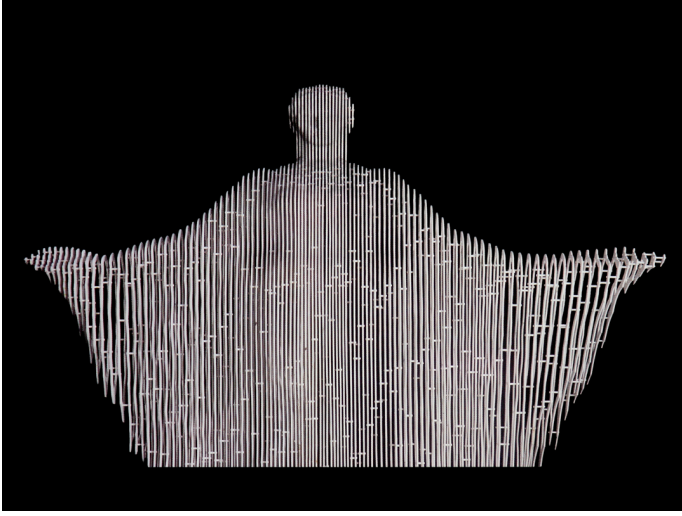
Resim: 58
İkiz Tanrıça Heykelciği

Anadolu geleneğinden kaynaklanan dayanışma özellikle iki kadın arasında dostluk, kardeşlik, anne ve kızı olma durumu genel olarak bakıldığında insanlar arasında var olan dayanışma birlikte davranma eyleminin varlığı söylenebilir Resim: 57.

Tek bir gövde üzerinde yer alan iki figürlü idolün de (Resim: 58) iki ayrı düşünceyi, iki farklı karakteri, iyiliği - kötülüğü, birliği – bütünlüğü ve dayanışmayı ifadelendirdiği söylenebilir. Anadolu topraklarından çıkan bugün hala kilimlerde motif olarak yer alan “Analı – Kızlı” figürünün ilk örneklerinden biri olarak kabul edilebilecek olan bu idol Resim: 57’de görülen heykelde bir dil değişikliğine uğramasına rağmen sırt sırta vermiş iki kadın figürüyle bize ikiz idol heykelciklerini çağrıştırmaktadır. “Kendine özgü biçimlendirme tarzı olarak bu pürüzlü yüzeyler ifadeyi güçlendirmekte, ayrıntıları yok ederek deformasyon sağlamaktadır. İşlediği kadınlar dikkatle gözlemlenmiş Anadolu kadınlarıdır. Çalışmaları sadece biçimlendirmeye sınırlı olmayıp, toplumsal sorunları irdeleyen anlam derinliği olan yapıtlardır.”⁴⁴

⁴⁴ Ayla ERSOY, 500 **Türk Sanatçısı Plastik Sanatlar**, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2004) s. 279

2.4.6. İlhan KOMAN

Resim: 59 İlhan KOMAN
Akdeniz, Demir, 1978-80

Resim: 60
Tiriş Tipi İdol

Ana Tanrıça tüm doğanın ve insanlığın tanrıçasıdır. Açtığı kollarıyla tüm yabancı doğaya ve insanlara kollarını açmıştır. Resim: 59 ve Resim: 60’da görülen heykellerin ilişkilendirilme nedeni kollarını iki yana açmış, izleyeni kucaklayacakmış hissi uyandırmalarındandır. Silüetlerindeki geometrik yapı vücutlarının kadınsı bölümlendirilmeleri benzerdir. Resim: 60’da görülen kütsel taş heykelcik ile sanatçının Akdeniz heykelini lama demirlerin birleştirilmesi ile kütsel bir bütün oluşturduğu söylenebilir. “Tanrıça mı desem, melek mi desem? Herhalde kollarını açmış bir kadın. Hiç bir yanı eksik değil... Gel gör ki balık kılıcı gibi! Dilim dilim.”⁴⁵

⁴⁵ İlhan Koman Retrospektif, (İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2005) s. 116

2.4.7. Azade KÖKER

Resim: 61 Azade Köker

Resim: 62 Tahtta Oturan Ana Tanrıça Heykelciği

Her iki heykel arasında kurulan ortaklık tahtta oturma durumuyla ilişkilendirilmiştir. Tahtta oturma bir statü simgesi olduğu kadar, her şeyin hakimi, büyük bir gücü elinde bulundurma, bunun yanında dünyaya ve insanlığa karşı büyük bir sorumluluğa sahip olma gibi anlamlarını da içerisinde barındırır. Günümüzde bu inancın devam etmemesine karşın bu heykelciklerin içinde barındırdığı mistik öğeler modern sanatın konusu olabilmektedir. Resim: 62 ile ilişkilendirilebilecek Resim: 61'deki heykelin, bahsedilen Ana tanrıça heykelinin farklı bir yorumlaması olduğu söylenebilir. Taht gibi oluşturulan yapı soyut biçimlendirilmesine karşın, bir tahtın tüm detaylarını hissettirmektedir. Tahtta oturan figürün belden aşağı kısmı plaka biçiminde bir yapıya sahip olup çizgisel detaylar yer almaktadır. Ana tanrıça heykelciklerinde abartılı olarak biçimlendirilen bu bölümün Resim: 61'de kobalt maviyle günümüz anlayışıyla vurgulandığı düşünülebilir. “Kadını, çağdaş yaşam biçimine uygun, ama bir tarih öncesi tanrıçasının anıtsallığı içinde betimlemeye başlayan Köker, pişmiş topraktan yaptığı kadın heykellerinde, figürün bel, göğüs ya da bedeninde yer yer kaldırım taşı, cam tuğla, metal levha ya da plastik kullanmıştır. Sanatçının arkaik dönemle olan ilişkisi 1990'da gerçekleştirdiği oldukça büyük boyutlu, çok parçalı, kimi kırmızıya ya da gece mavisine boyalı heykellerinde ortaya çıkmıştır.”⁴⁶

⁴⁶ Çokar, O., Erdemci F., Germaner S., **Modern Ve Ötesi 1950-1990**, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007) s. 316

2.4.8. Zühtü MÜRİTOĞLU

Resim: 63 Zühtü MÜRİTOĞLU
Figür Grubu

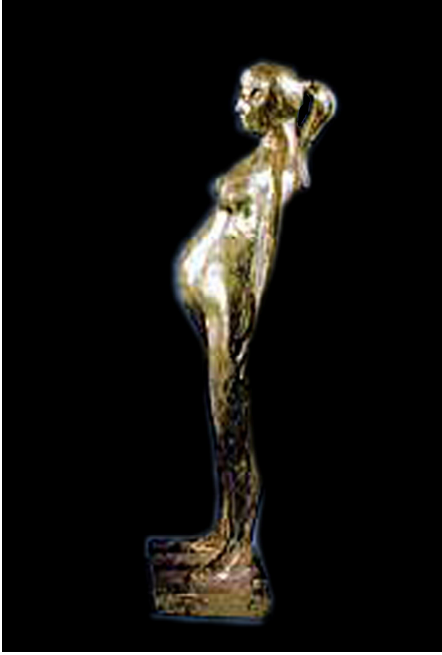

Resim: 64
Stilize Kadın Heykelciği

Stilize kadın heykelciği (Resim: 64) ile ilişkilendirilebilecek bu heykel grubunda (Resim: 63) ortak özellik, her ikisinin de ayakta duruş biçimi ve hareketleridir. Sanatçının çalışmasında silüetler, kütesel yapıları ve hareketler benzerlik göstermektedir. Oldukça yalın bir anlatıma sahip olan bu heykel grubu yerden çıkan kütesel bir yapı ile bütünleşerek yükselmekte, eller yan tarafta katı bir şekilde durmakta, heykellerde yüzler, el ve ayaklar detaylandırılmaktadır. Aynı durum Resim: 64’de yer alan heykelcikte de görülmektedir. Resim: 63 ile ilişkilendirilen heykelcik, biçim olarak örtüşmesine rağmen, ayakta duran tüm neolitik ve kalkolitik dönem Ana Tanrıça heykelcilikleriyle de bir benzerlik görülmektedir. “Bundan dört beş yıl önce, maliye bakanlığı, ödeme olanağım olmayan bir vergi çıkardı başıma. Sıkıntılı günlerimin birinde, eğlenmek için, bir bereket tanrıçası “Kibele” yapayımda yardımına koşsun, dedim, ve ufak bir figür yaptım. Bu tür çalışma beni pek sardı, heykelcikler çoğaldı. Bunlar “Kibele” den çok Madame Pompadour’a benzedi ya, o da ayrı...”⁴⁷

⁴⁷ Boyut Plastik Sanatlar Dergisi, Eylül, 1982

2.4.9. Ferit ÖZŞEN

Resim: 65 Ferit ÖZŞEN
Hamile

Resim: 66
Stilize Kadın Heykelciği

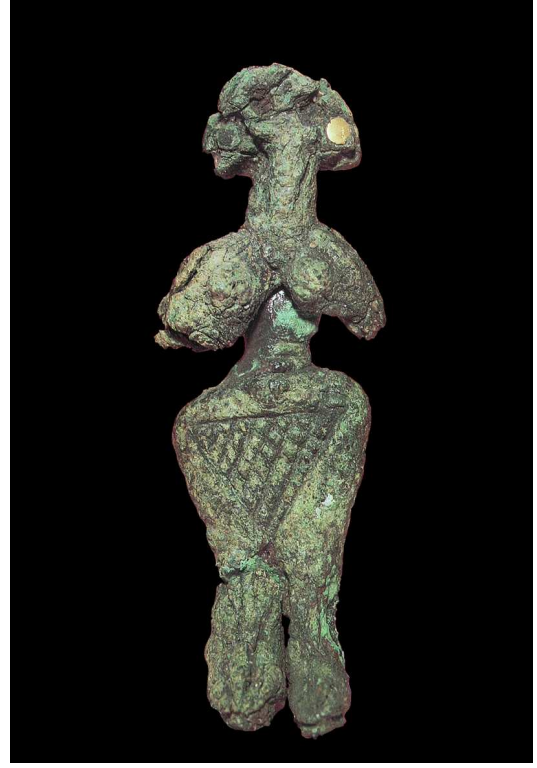
Anadolu Medeniyetlerinde karşılaştığımız Ana Tanrıça, idol ve heykelcikler pek çok farklı duruşla gösterilmiştir. Bunlardan bir tanesi de sıkça tekrarlanan hamilelik durumudur (Resim: 66). Bu heykelciklerin özünde ya dünyaya canlı getirme hali veya dünyaya canlı getirdikten sonraki durum “vücudun en deforme olmuş hali” yansıtılmıştır. Günümüz heykel sanatında da yukarıda bu konular sıkça tekrarlanmıştır. Dünyaya canlı getirme ayrıcalığına sahip olan kadının bu gizemli hali geçmişte olduğu kadar günümüz sanatçıların da etkilemiş, bu etkileniş sanatta yansımaları bulmuştur. Resim: 65’de görülen ayakta, hamile kadın heykelinde genç bir anne adayını tüm doğallığıyla yansıtılmıştır. Her iki heykelde de gergin bir duruşla hamilelik nedeniyle vücuttaki değişimin dengelenmeye çalışıldığı görülebilir. “Dokuz aylık hamile bir kadının karnına dokunmuştum; cam gibi parlak-sert, sıcak ve küresel, bu doğa harikası, içindeki varlıkla birlikte beni çok etkiledi. Hamile kadınlar çizdim. Heykeller yaptım...Üreme ve bereket sembolü olarak kullandım onu. Tıpkı Ön-Asya’nın mutlak bereket tanrıçası Kibele gibi.”⁴⁸

⁴⁸ Çiftçioğlu, İ., Kantürk T., **Türk Plastik Sanatları**, (İstanbul: Bilim Sanat Galerisi, 1998) s.266

2.4.10. Remzi SAVAŞ

Resim: 67 Remzi SAVAŞ
Tanrıça, 120x113x40 cm.

Resim: 68
Stilize Kadın Heykelciği

Kare bir platform üzerinde yükselen yukarıya doğru konikleşen dikdörtgen bir form üzerinde yer alan kol-kanat benzeri bir biçimlendirmeye karşılaştığımız bu heykelde (Resim: 67) baş Eski Tunç Çağı Alacahöyük ve Göller Bölgesi stilize kadın idolleriyile (Resim: 26, 28, 30, 68) benzerlik göstermektedir.

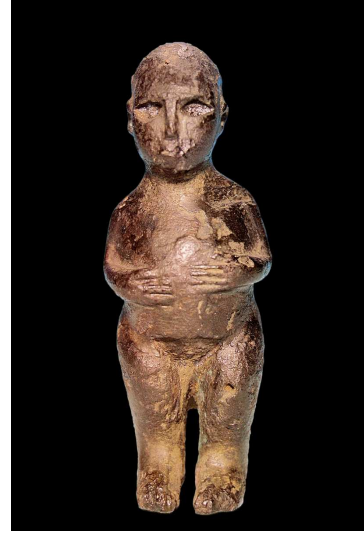
Heykelde kollar yukarıda örnek verdiğimiz göğüsleri tutar biçimde stilize kadın heykelciklerinden farklı olarak yanlara doğru bir kanat görünümüyle açılmaktadır. “Onun sanatı içinde her nesne bir simgedir. Bakıldığında nesnelere tanıdık gelmekle birlikte soyut bir değer kazanarak, yeni bir anlam yüklenerek değişir. Nesnelere soyutlaştırırken onlara yüklediği anlamlarla *Tanrıça* adlı çalışmasında olduğu gibi yaşadığı topraklardaki zengin kültür mirasına gönderme yapar.”⁴⁹

⁴⁹ Ayla ERSOY, 500 **Türk Sanatçısı Plastik Sanatlar**, (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2004) s.419

2.5. Çalışmalarım

Resim:69
Kibele, Polyester, 60x55x30 cm., 2006

Resim: 70
Kadın Heykelciği

Anadolu medeniyetlerinde rastladığımız Ana Tanrıça veya kadın ya da idol yorumlarında sıklıkla vurgulanan bir diğer konu da dünyaya canlı getirme betimleridir (Resim: 72).

Figüratif yorumlamalarda görülen eller karında betimlemesi, kimi zaman idollerde soyutlamayla gösterilmektedir. Bu ifadelendirmenin çağdaş yorumu olan (Resim: 71) hamilelik durumu bir bekleyiş olarak gösterilmiştir. Bu bekleme hali pek çok alt mesajla desteklenmiştir. Kolun bitim noktasından başlayan ve göbeği ortalayan boşluk dikkati çekmektedir. Var olan bilgilerin üzerine eklenen yeni bilgiler yüzyıllardır yaşamış tanrıça geleneğine yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Resim: 71
Kibele II, Ahşap-Metal, 75x75x20 cm., 2007

Resim: 72
Stilize Kadın Heykelciği

Her iki heykelin de dairesel yapılması ana Tanrıçanın ay veya güneşle özdeşleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Her ikisinde de yer alan, iki adet yuvarlak delikler hem her şeyi gören gözü, hem de bereket kaynağı olan göğüsleri simgelemektedir. Resim 73’de görülen modern yorum heykelde yer alan dairesel yapı aynı zamanda tüm vücudu da ifade etmektedir. Resim: 74’deki heykelin oldukça küçük, tapınma objesi olarak boyunda taşınıldığı düşünülmektedir. Her iki heykelin de dairesel formda oluşunun yanısıra bu heykellerin içerisinde hem göz hem de göğüs olarak değerlendirilebilecek küçük dairesel yapılar bulunmaktadır. Resim: 74’da görülen heykel dairesel yapı üzerinde yer alan bölüm başsız gözde veya başın üzerinde bulunan dış bükey yapı kadın saçı olarak değerlendirilirken, Resim: 73’de bulunan heykelde hem baş hem de bütün bir vücut gibi algılanır.

SONUÇ

Doğadaki süreklilik, doğum ve ölüm döngüsü ilk inançların ortaya çıkmasında etkili olmuş, bu inanışların temeline ise bereket ve üremenin sembolü olarak Ana Tanrıça inancı yerleşmiştir. Doğum kadar ölüm, bitkiler hayvanlar ve tüm doğal olaylar üzerinde etkili bir güç simgesi olarak ortaya çıkan Ana Tanrıça heykelcikleri neolitik dönem topluluklarında görülmeye başlanmıştır. Günümüze kadar yapılan arkeolojik kazılarda Paleolitik döneme ait Ana Tanrıça inancını gösteren her hangi bir bulguya rastlanmamıştır. Ancak Anadolu'da pek çok farklı bölgede benzer Ana Tanrıça heykelcikleriyle karşılaşılır. Bu benzerlikler öylesine göçlüdür ki aynı dönem heykelciklerin hemen hemen hepsinde şişmanlık karın, kalça ve göğüsler vurgulanmıştır. Fakat yinede çok dikkatli bir göz, höyükler arasındaki üslup farkını kolaylıkla ayırt edebilir. Aynı dönem içerisinde yapılan farklı bölgelere ait heykelciklerin malzemeleri, pozisyonları ve vurgulanan konular benzerlik gösterirken aynı konular zaman ilerledikçe detaylardan arındırılıp daha yalın bir görseelliğe ulaşırken daha yoğun anlamlar barındırmışlardır.

Anadolu'da yaşamış uygarlıklar birbirinin Ana Tanrıça inancından etkilenmiş ve inanışlarda yer alan tanrıları kendi panteonlarına katmışlardır. Bu sahiplenmenin nedeni; yerleştikleri toprakların tanrılarının öfkelerini üzerlerine çekmemek hatta onları onurlandırmak adına yaptıkları görülmektedir.

Ana Tanrıça inanç bulgularına rastlanan ilk dönemden Anadolu'nun yerli halkı olan Ana Tanrıça inancını da içine alan heykelcik ve idoller farklı nedenlerle birbirlerine benzerlik göstermektedirler.

Somuttan soyuta inanılmaz bir çeşitlilik gösteren Ana Tanrıça heykelciklerinin günümüz sanatçıları için vazgeçilmez bir esin kaynağı oluşturmaktadır. Bilinen Ana Tanrıça heykelciklerinin etkili heykel niteliklerinin ardında bir o kadar da küçük oluşları bu heykelciklerin ne denli büyük bir form diline sahip olduklarını göstermektedir.

Anadolu uygarlıklarından günümüze ulaşan Ana Tanrıça heykelciklerini incelediğimizde yine Anadolu'da yaşayan heykel sanatçıları tarafından aynı amaçla olmamakla birlikte çok benzer veya alt yapısında bu heykelciklerin görsel ve biçimsel değerlerinin yaşatıldığı görülmektedir.

Günümüz insanını şaşırtacak ölçüde güçlü ve yalın bir anlatıma ulaştığı bilinen bu örnekler günümüz sanatçılarına zengin bir kaynak oluşturduğu, geçmişte olduğu gibi

günümüzde de pek çok düşünce ve yapıta kaynaklık ettiği bir gerçektir. İlk bakışta basitçe biçimlendirilmiş gibi görülen bu heykelcikler güçlü yorumlamalarıyla bin yıllar önce yapılmış olmalarına karşın insanı büyüleyen stilizasyon ve soyutlama anlayışı, etkisini çok uzun yıllar daha sürdürebileceğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- AKURGAL, Ekrem. **Anadolu Kültür Tarihi**, Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 2005
- AKURGAL, Ekrem. **Anadolu Uygarlıkları**, İstanbul: Net Turistik Yayınları, 2000
- ALP, Sedat. **Hitit Çağında Anadolu**, Ankara: Tübitak Yayınları, 2005
- AYDINGÜN, Şengül. **Tunç Çağının Gizemli Kadınları**, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2006
- BAŞDEMİR; Kürşat **Eski Anadolu**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999
- BEAN, George E. **Eskiçağda Lykia Bölgesi**, İstanbul: Arion Yay.,1998.
- CHALLYE, Felicien. **Dinler Tarihi**, İstanbul: Varlık Yayınları, 1972
- CHILDE, Gordon. **Tarihte Neler Oldu**, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1995
- ÇEVİK, Özlem. **Arkeolojik Kalıntılar Işığında Tarihte İlk Kentler Ve Kentleşme Süreci**, İstanbul: Arkeolojik ve Sanat Yayınları, 2005.
- DAĞ, Hüseyin G.,
YURTAYDIN, Mehmet. **Dinler Tarihi**, Ankara: Gündüz Matbaacılık, 1978
- ELİADE, Mircea. **Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi. Cilt 1 Taş Devrinden Eleusis Mysteria'larına**, Çeviren: Ali Berktaş. İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2003

- ERHAT, Azra. **Mitoloji Sözlüğü.** İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993
- ERSOY, Ayla. **500 Türk Sanatçısı Plastik Sanatlar,** İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2004
- FISCHER, Ernst. **Sanatın Gerekliği,** Çeviren: Prof.Dr. Cevat Çapan, Ankara: V Yayınları, 1993
- HALİKARNAS BALIKÇISI. **Merhaba Anadolu,** İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1980
- HALİKARNAS BALIKÇISI. **Anadolu Tanrıları,** İstanbul: Bilgi Yayınevi, 2005
- HODDER, Ian. **Çatalhöyük Leoparın Öyküsü,** İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006
- ILIN, M. ve SEGAL, E. **İnsan Nasıl İnsan Oldu,** İstanbul: Say Yayınları, 1995
- LLOYD, Seton. **Türkiye'nin Tarihi,** Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları, 1998
- MARQUEN, J.G. **Hititler ve Hitit Çağında Anadolu,** Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2001
- MEMİŞ, Ekrem. **Eski Çağ Türkiye Tarihi,** Konya: Çizgi Yayınları, 2001
- OHRİ, İskender. **Anadolu'nun Öyküsü,** Ankara: Bilgi Yayınları, 2006
- OLGUNLU, Ali Canip. **Ana Tanrıçadan Mevlana'ya,** İstanbul: Karakutu Yayınları, 2005
- ROLLER, Lynn E. **Ana tanrıçanın İzinde,** İstanbul: Homer Kitapevi, 2005

SİNEMOĞLU, Nermin. **Sanat Tarihi**, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, 1984

ÜNAL, Ahmet. **Hititler Devrinde Anadolu**, İstanbul: Mart Yayıncılık, 2003

ANSİKLOPEDİLER

Ana Britannica, Cilt 2, s.225, İstanbul: 1993

Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cilt 1, Görsel Yayınları, 1982

DERGİLER

“Zühtü Müridoğlu ile Görüşme”

Boyut Plastik Sanatlar Dergisi, Eylül, 1982

ÇAKMAK, Ahmet. “Figürinler” **Genç Sanat** 147, Şubat 2007

ÇALIKOĞLU, Levent. “Tamer Başoğlu İle Yapılan Görüşme”, **Türkiye’de Sanat** 29, Ağustos 1997

GUERCIO, Antonio Del. “Koray Ariş” **Türkiye’de Sanat** 14, Mayıs / Ağustos 1994

GÜNYAZ, Abdulkadir. “Mehter Yütüyüşü Yada Türk Heykeli” **Türkiye’de Sanat** 8, Mart / Nisan 1993

KURTULUŞ, Özgür. “Çatal Höyük”, **Bilim ve Teknik Dergisi** 336, Kasım 1995

MELLAAT,James “Çatal Höyük”, **Bilim ve Teknik Dergisi** 336, Kasım 1995

SEEHER, Jürgen, “Hititler’in Başkenti Boğazköy”, **Atlas Dergisi** 74, SEEHER BAYKAL, Ayşe. Mayıs 1999

Türkiye’de Sanat, Plastik Sanatlar Dergisi,
sayı.14, Mayıs/Ağustos 1994

VOIGT, Mary M. “Başkent Gordion”, **Arkeo Atlas Dergisi** 5, 2006/1

KATALOGLAR

AKSOY, Mehmet Çekicinin Rüzgârında Kırk Yıl, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2002

Anadolu Medeniyetleri Müzesi Tanrılar ve Tanrıçalar, İstanbul: 1992

Antalya Museum Ankara: 1992

Buluşma Rendez-vous Cumhuriyetin 78. Yılında Heykelle Buluşma Akbank Sanat Merkezi, 2001

ÇİFTÇİOĞLU, İ., KANTÜRK T., Türk Plastik Sanatları, İstanbul: Bilim Sanat Galerisi,1998

ÇOKAR, O., ERDEMCİ F., GERMANER S., Modern Ve Ötesi 1950-1990, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007

İlhan Koman İstanbul:Yapı Kredi Yayınları, 2005

Retrospektif,

Tamer Başoğlu
Reprospektif,

İstanbul: Türkiye İř Bankası Kültür Yayınları, 2010

TEZ KAYNAğI

ATLI, Ertuğ,

**Hitit Heykellerindeki Sembollerin Yapıtlarına
Yansımaları**, Sanatta Yeterlilik Tezi, Mimar Sinan
niversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2002

İTERNET KAYNAKLARI

[http://www.tayproject.org/TAYages.fm\\$Retrieve?CagNo=629&html=ages_detail_t.html &layout=web](http://www.tayproject.org/TAYages.fm$Retrieve?CagNo=629&html=ages_detail_t.html&layout=web) 26.04.2007, sa.16:43

<http://www.sanalmuze.org/sergiler/contentxy.php?sergi=585&ic=75&pg=0> 12.05.2007
sa. 23:58